

RAPPORT 422

2015

Undervisningstid och heltidsstudier i gymnasieskolan

Skolverket

Undervisningstid och heltidsstudier i gymnasieskolan

Beställningsuppgifter:

Fritzes kundservice

106 47 Stockholm

Telefon: 08-690 95 76

Telfefax: 08-690 95 50

E-post: skolverket@fritzes.se

www.skolverket.se/publikationer

Beställningsnummer: 15:1473

ISSN: 1103-2421

ISRN: SKOLV-R-422-SE

Omslagsfoto: Thinkstock

Grafisk formgivning: AB Typoform

Tryck: Elanders Sverige AB, Mölnlycke, 2015

Upplaga: 1 000 ex

Skolverket, Stockholm 2015

Förord

I denna rapport undersöker Skolverket hur gymnasieskolor och skolhuvudmän ser till att eleverna får den garanterade undervisningstiden på nationella program, samt hur elevernas rätt till heltidsstudier tillgodoses på introduktionsprogram. Vi studerar även hur undervisningstiden fördelas på ämnen, kurser och arbetsplatsförlagt lärande samt de faktorer som påverkar utbildningens innehåll på introduktionsprogrammen.

Rapporten är en redovisning av ett regeringsuppdrag som Skolverket fick 2014. Den är ett kunskapsunderlag till ett sedan tidigare aviserat uppdrag till Skolverket om hur en starkare styrning av den garanterade undervisningstiden skulle kunna utformas.

Rapporten är skriven av Henrik Bengtsson och Charlotte Mannerfelt. I projektgruppen har även Ylva Eriksson, Sophie Casson Lindbäck och Hedvig Modin varit med.

Stockholm, juni 2015

Anna Ekström
Generaldirektör

Henrik Bengtsson
Undervisningsråd

Innehåll

Sammanfattning 6

Motsägelsefulla uppgifter om undervisningstiden 6

Elevernas måluppfyllelse överordnad
uppföljningen av undervisningstid 7

Rektorernas fördelning av undervisningstid
är ett viktigt pedagogiskt verktyg 7

Huvudmännens styrning av introduktions-
programmets omfattning är begränsad 8

1. Inledning 9

Rapportens innehåll 10

Enkäter och intervjuer 11

Undervisning och utbildning 11

Läsanvisningar 13

2. Den garanterade undervisningstiden 15

Motsägelsefulla uppgifter om undervisningstiden 16

Planeringen av undervisningen skapar förutsättningar 21

Den genomförda undervisningen
avgör den totala omfattningen 24

3. Undervisningstid på kurser och arbetsplatsförlagt lärande 29

Fördelningen av timmar är ett
pedagogiskt verktyg för rektor 30

Stor spridning i antal undervisningstimmar 34

En majoritet av eleverna får
15 eller 16 veckor arbetsplatsförlagt lärande 41

4. Heltidsstudier på introduktionsprogram 43

Flertalet rektorer bedömer att eleverna studerar på heltid 45

Olika syn på vad som är heltid 47

Organisationen av programmen påverkar innehållet 51

5. Diskussion 57

Den garanterade undervisningstiden
ska vara den genomförda 58

Huvudmännens styrning av introduktions-
programmets omfattning är begränsad 62

Referenser 66

Bilaga 67

Sammanfattning

I vilken utsträckning får eleverna på gymnasieskolans nationella program den undervisningstid som de ska garanteras enligt skollagen? Hur följer huvudmän och rektorer upp att den genomförda undervisningstiden når upp till den garanterade? I vilken utsträckning bedriver eleverna på introduktionsprogrammen heltdsstudier, och hur mycket är egentligen heltid? Det är några av de frågor som denna rapport undersöker. Rapportens resultat bygger på enkäter som skickats till alla rektorer och huvudmän för gymnasieskolor samt till ett riksrepresentativt urval av lärare. Enkätundersökningarna har kompletterats med intervjuer med ett antal rektorer och representanter för huvudmän.

Motsägelsefulla uppgifter om undervisningstiden

Enligt nio av tio huvudmän och rektorer får eleverna den undervisningstid som enligt skollagen är garanterad på samtliga nationella gymnasieprogram.¹ Det förekommer också enligt rektorers svar i enkäter och intervjuer att elever inte riktigt får den garanterade undervisningstiden, eller att rektorer inte vet om eleverna får den undervisningstid som de har rätt till. Det finns huvudmän och rektorer som uppger att de vet att undervisningstiden är tillräcklig eftersom de schemalägger mer tid än den garanterade.

Utifrån uppgifter från lärare är det tveksamt om en så stor andel av eleverna verkligen får den garanterade undervisningstiden som rektorer och huvudmän anger. Var femte lärare uppger att deras lektioner blivit inställda någon gång under en tvåveckorsperiod höstterminen 2014. Enligt en del lärare dokumenterar inte skolan inställda lektioner, och var tionde lärare uppger att inställda lektioner inte blir kompenserade. Det kan relateras till att den garanterade undervisningstiden är det vanligaste antalet timmar som rektorerna enligt enkäten totalt lägger ut, det vill säga ett utlägg utan några marginaler.

Det varierar på vilken detaljnivå som huvudmän följer upp hur skolorna erbjuder elever den garanterade undervisningstiden. Rektorer har dessutom olika erfarenheter av de administrativa systemens förmåga att löpande följa upp omfattningen av den genomförda undervisningen. Flertalet rektorer anser sig ändå ha möjligheten att redovisa hur mycket undervisningstid som varje elev har fått, även om ett sådant redovisningsarbete uppges kunna vara mycket tidskrävande och innebära en administrativ belastning.

1. 2 430 timmar på yrkesprogram och 2 180 timmar på högskoleförberedande program.

Sammanfattningsvis har vi fått motsägelsefull information om elever verkligen får den garanterade undervisningstiden. Det är osäkert i vilken utsträckning som enkätuppgifterna från huvudmän och rektorer gäller den *planerade* eller den *genomförda* undervisningstiden. Skolverket kan konstatera att det finns huvudmän och skolor som i sin uppföljning använder den garanterade undervisningstiden mer som ett riktmärke än en lagstadgad rätt för eleverna. En sådan prioritering är inte förenlig med skollagens bestämmelser.

Elevernas måluppfyllelse överordnad uppföljningen av undervisningstid

Ju mindre marginalen är mellan den planerade och den garanterade undervisningstiden, desto viktigare blir det att skolan undviker, följer upp och kompenserar inställda lektioner. Annars finns en risk att eleverna inte får så mycket undervisningstid som de har rätt till. Den övergripande bild som träder fram från enkätsvar och intervjuer är att rektorerna anser att undervisningens innehåll och kvalitet är så avgörande för elevernas kunskapsutveckling, att de väger en detaljerad uppföljning av undervisningens omfattning i antalet timmar mot detta. Kontrollen av undervisningstiden verkar i stor utsträckning handla om en noggrann och medveten planering, till exempel i samband med schemalaggeningen, eller att mer undervisningstid än den garanterade läggs ut på schemat. I intervjuer beskriver rektorer de prioriteringar som görs för att eleverna ska nå kunskapsmålen. Det är enligt rektorerna viktigare att eleverna får undervisning i alla moment i en kurs om lektioner blivit inställda, än att kompensera exakt antal timmar. För elever som har bytt skola förefaller mottagandet snarare vara inriktat på att följa upp vilka kunskaper eleven har med sig och inte hur omfattande den tidigare undervisningen har varit.

Skolverket vill poängtera att en gymnasieutbildning utgör en helhet. Styrdokumenten ställer höga krav på gymnasieutbildningens kvalitet, och undervisningens kvalitet och omfattning får inte ställas mot varandra. Eleverna har rätt till den garanterade undervisningstiden. Huvudman och rektor har ett ansvar för att eleverna får en utbildning som uppfyller kraven på både kvalitet och omfattning.

Rektorernas fördelning av undervisningstid är ett viktigt pedagogiskt verktyg

Det är huvudmannens ansvar att besluta om antalet undervisningstimmar per kurs, men i praktiken är frågan vanligen delegerad till rektor. Rektorn bestämmer hur mycket undervisningstid som ska läggas ut främst utifrån erfarenheter av hur eleverna klarar olika kurser och kursmoment. Både huvudmän och rektorer beskriver i intervjuer skolornas frihet att fördela undervisningstimmarna

som ett viktigt pedagogiskt verktyg. Samtidigt finns det rektorer som påtalar att beslutad budget är en realitet som man har att förhålla sig till. Hos somliga skolor blir det därmed bara vissa utvalda kurser, om några, som kan få mer undervisningstid än vad en schablonmässig fördelning av tiden ger. På kurserna i matematik finns dock i regel fler inplanerade timmar än på övriga kurser. Tre av tio avgångselever på yrkesprogram 2014 fick också mer arbetsplatsförlagt lärande (apl) än de minst 15 veckor som ska förekomma enligt gymnasieförordningen. Men majoriteten av eleverna på yrkesprogrammen fick 15 eller 16 veckor apl.

Huvudmännens styrning av introduktionsprogrammets omfattning är begränsad

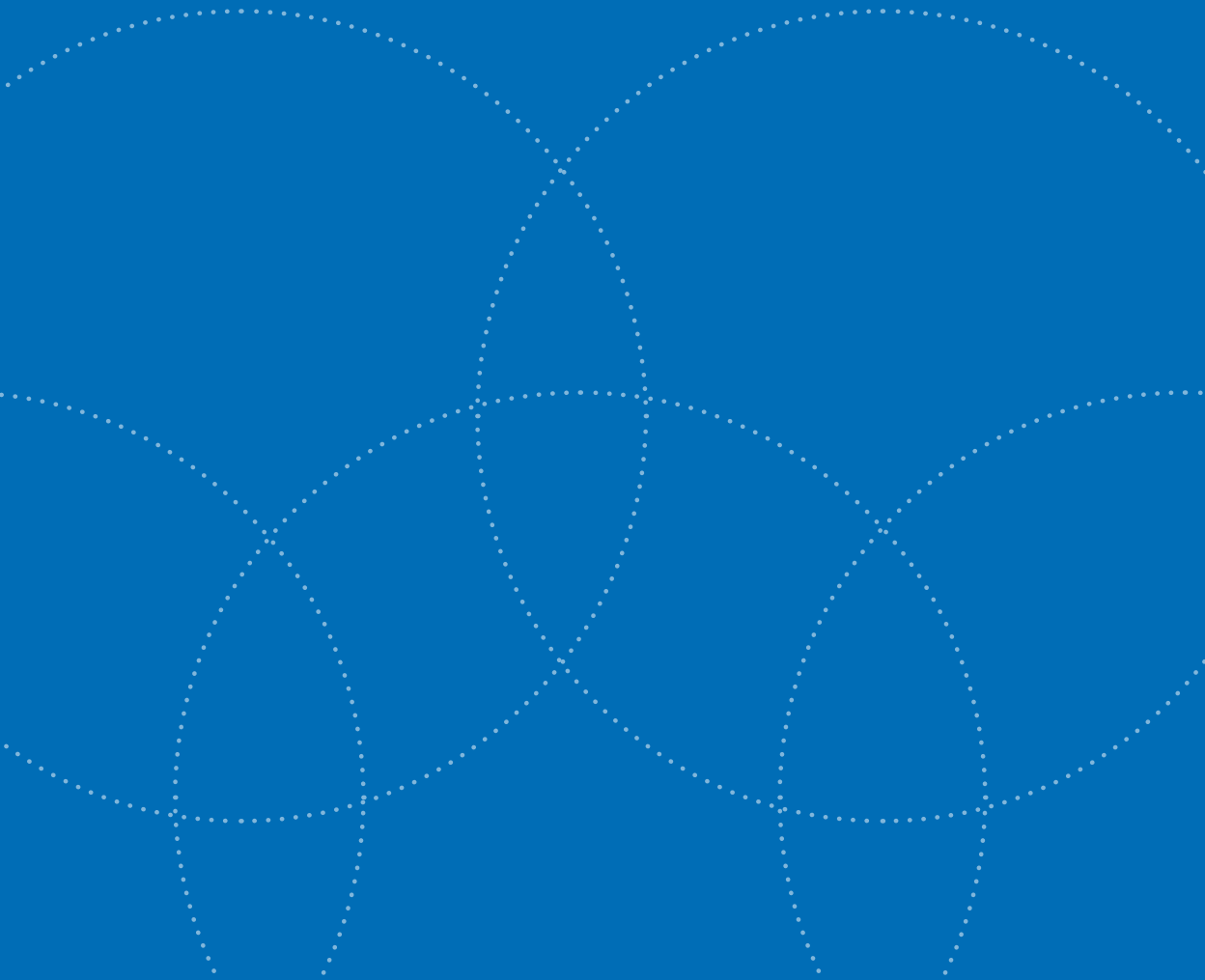
Tre av fyra rektorer anger i enkäten att eleverna på introduktionsprogrammen studerade på heltid under en för denna undersökning vald tvåveckorsperiod höstterminen 2014. Övriga rektorer svarar att inte alla elever studerade på heltid, vanligen för att omfattningen var minskad på elevers begäran. Men synen på vad som är heltidsstudier skiljer sig åt. Enligt huvudmännen i enkäten klassificeras heltidsstudier i genomsnitt som 23 timmar per vecka. Tre av fyra huvudmän anger mellan 20 och 25 timmar, men stora variationer finns. Enligt rektorerna varierar antalet timmar som räknas som heltidsstudier efter elevers behov och förutsättningar på alla introduktionsprogram utom programinriktat individuellt val. På detta program är det lika vanligt att antalet timmar är samma för alla.

Eftersom introduktionsprogrammen saknar nationellt fastställda programstrukturer är huvudmännens *plan för utbildningen* och elevernas *individuella studieplaner* särskilt viktiga. Sex av tio kommunala huvudmän och åtta av tio enskilda uppger att deras plan för utbildningen anger omfattningen i tid för introduktionsprogrammen. Vanligast är att omfattningen är angiven som ”heltidsstudier” utan någon närmare precisering. En mindre andel av huvudmännen svarar ett visst antal timmar per vecka. Det innebär att huvudmännens styrning av introduktionsprogrammets tidsmässiga omfattning är begränsad.

Styrningen ökar däremot om huvudmän ger tydligare ramar för introduktionsprogrammets omfattning i sin plan. Det underlättar också för skolan att utforma och anpassa utbildningen efter elevens behov om skolan och eleven är överens om vad utbildningen ska leda till. Ett första mål i en individuell utvecklingsplan kan vara att eleven med skolans stöd ska kunna formulera sina planer och önskemål för framtiden.

KAPITEL 1

Inledning

1. Inledning

Skolverket har fått regeringens uppdrag att undersöka hur landets gymnasieskolor och skolhuvudmän ser till att eleverna får den garanterade undervisningstiden på nationella program, samt hur elevernas rätt till heltidsstudier tillgodoses på introduktionsprogram. Uppdraget omfattar även att kartlägga hur undervisningstiden på nationella program fördelas på olika ämnen och kurser, inklusive den undervisningstid som organiseras som arbetsplatsförlagt lärande. I uppdraget ingår också att i någon mån redovisa hur utbildningens innehåll på introduktionsprogrammen ser ut.²

Den garanterade undervisningstiden anges i skollagen i det antal undervisningstimmar om 60 minuter som eleverna har rätt till på nationella program.³ För yrkesprogrammen är det 2 430 timmar och för de högskoleförberedande programmen 2 180 timmar.⁴ Någon omfattning anges inte för studier på introduktionsprogram, mer än att den ska motsvara heltidsstudier.⁵

Rapportens innehåll

Syftet med rapporten är att ge en nationell bild av undervisningstiden på gymnasieskolans nationella program och utbildningens omfattning på introduktionsprogrammen. Rapporten tar upp följande övergripande frågor:

1. I vilken utsträckning får eleverna den undervisningstid de har rätt till på nationella program?
2. Hur gör huvudmän och skolor för att eleverna ska få den undervisningstid de har rätt till på nationella program?
3. Hur fördelas undervisningstiden på kurserna i de gymnasiegemensamma och de programgemensamma ämnena på ett urval nationella program?
4. Hur fördelas undervisningstiden på arbetsplatsförlagt lärande på yrkesprogram?
5. I vilken utsträckning bedriver elever på introduktionsprogram heltidsstudier?
6. Vilka faktorer påverkar utbildningens innehåll på introduktionsprogrammen?

2. Regeringsbeslut U2014/2465/GV, *Uppdrag om garanterad undervisningstid i gymnasieskolan*.

3. 16 kap. § 18 skollagen (2010:800).

4. Skillnaderna i undervisningstid mellan yrkesprogram och högskoleförberedande program innebär att arbetsinsatsen ska vara mer lärarledd för elever på yrkesprogram. För elever på högskoleförberedande program kan den bygga något mer på eget arbete.

5. 17 kap. § 6 skollagen (2010:800).

Enkäter och intervjuer

Rapportens resultat bygger i huvudsak på enkätundersökningar och intervjuer. Därutöver har kompletterande uppgifter hämtats från Skolverkets utbildningsstatistik och tidigare rapporter samt från Skolinspektionens kvalitetsgranskningar och tillsyner.

Statistiska centralbyrån har på Skolverkets uppdrag skickat enkäter till landets samtliga gymnasierektorer och skolenheter, samt till alla huvudmän för dessa skolenheter.⁶ En ytterligare enkät har skickats till ett riksrepresentativt urval av gymnasielärare. Svarsandelarna i enkäterna är för rektorer och huvudmän 70 respektive 64 procent (totalräkningar) och för lärarna 63 procent (urval). Antalet svarande har efter genomförd bortfallsanalys räknats upp till nationell nivå (1 309 skolenheter, 461 huvudmän och 20 251 lärare). Samtliga uppgifter som gäller för en specifik huvudman eller skolenhet presenteras utifrån de uppräknade talen. För uppgifter som gäller ett specifikt gymnasieprogram har ingen uppräkning varit möjlig att genomföra. I anslutning till dessa uppgifter redovisas därför alltid svarsandelen. Mer information om enkätundersökningarna och resultatens tillförlitlighet finns i rapportens bilaga.

Vi har också intervjuat rektorer för tolv skolenheter och representanter för de åtta huvudmännen till dessa skolor (verksamhetschefer eller motsvarande). Intervjuer har gjorts med rektorer på kommunala och fristående skolor, och följaktligen med representanter för såväl kommunala som enskilda huvudmän. De utvalda skolorna varierar i elevantal och programutbud, och de finns i olika delar av Sverige.

Undervisning och utbildning

Undervisning är enligt skollagen sådana målstyrda processer som under ledning av en lärare eller förskollärare syftar till utveckling och lärande genom inhämtande av kunskaper och värden. Med *utbildning* avser skollagen den verksamhet inom vilken undervisningen bedrivs utifrån bestämda mål.⁷ Med utbildning menar man alltså all den verksamhet som omfattas av de övergripande målen i skolförfattningarna. Det är ett vidare begrepp än undervisning och omfattar också annan verksamhet i den inre och yttre miljön, till exempel friluftsdagar, samlingar och raster.

6. I och med att skollagen (2010:800) började tillämpas ersattes skola som organisatorisk enhet med begreppet skolenhet. I rapporten används dock det äldre begreppet skola.

7. 1 kap. § 3 skollagen (2010:800).

Garanterad undervisningstid på nationella program

I gymnasireformen 1991 togs de tidigare centralt reglerade timplanerna bort, och en lag om garanterad undervisningstid infördes. Under 2000-talets början utökades den garanterade undervisningstiden något, till dagens nivåer.⁸ I den utredning som föregick den reformerade gymnasieskolan år 2011 markerar utredaren att den garanterade undervisningstiden ska vara en absolut rättighet för eleverna och att den inte står i konflikt med målstyrningen av skolan.⁹ Elever som läser utökat program har rätt till mer undervisningstid än den garanterade.¹⁰

Utbildningen på nationella program ska enligt skollagen bedrivas som heltidsstudier under tre läsår.¹¹ Heltidsbegreppet är inte reglerat i skolans styrdokument. Enligt gymnasieförordningen ska ett läsår omfatta 40 veckor och ha minst 178 skoldagar.¹² Skolarbetet ska förläggas från måndag till fredag och vara så jämnt fördelat över dessa dagar som möjligt.¹³ Omfattningen av studierna anges i skollagen i gymnasiepoäng. Både yrkesprogrammen och de högskoleförberedande programmen består av 2 500 poäng. Poängen anger den beräknade arbetsinsatsen för eleven, men den är inte kopplad till antalet undervisningstimmar.¹⁴

Fördelning av undervisningstid på kurser

Det finns ingen reglering i lag eller förordning som styr hur många timmar som ska fördelas på respektive kurs. Däremot regleras kursernas omfattning i form av poäng på statlig nivå.¹⁵ I skollagens bilagor anges de gymnasiegemensamma ämnena och hur många gymnasiepoäng de ger.¹⁶ I gymnasieförordningen anger regeringen hur många poäng de programgemensamma ämnena ska omfatta och specificerar samtidigt vilka ämnen som ingår.¹⁷ Inom dessa ramar ska skolhuvudmännen besluta om antalet undervisningstimmar på varje kurs, varje ämnesområde och gymnasiearbetet, och även hur fördelningen av undervisningstiden över läsåren ska göras.¹⁸

8. Undervisningstiden ökade på de studieförberedande programmen från 2 150 timmar till 2 180 timmar och på yrkesprogrammen från 2 370 till 2 430 timmar, alltså en ökning med 30 respektive 60 timmar. Prop. 2000/01:1, *Budgetpropositionen för 2001*, s. 29.

9. SOU 2008:27, *Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola*, s. 335.

10. 4 kap. § 23 gymnasieförordningen (2010:2039).

11. 16 kap. § 15, 17 skollagen (2010:800).

12. 3 kap. § 1 gymnasieförordningen (2010:2039).

13. 3 kap. § 3 gymnasieförordningen (2010:2039).

14. Kopplingen mellan en gymnasiepoäng och en undervisningstimme togs bort 1998. Prop. 1997/98:169, *Gymnasieskola i utveckling – kvalitet och likvärdighet*.

15. Bilaga 3 skollagen (2010:800) och bilaga 1 gymnasieförordningen (2010:2039).

16. Gymnasiegemensamma ämnen är ämnen som alla gymnasieelever läser, men man läser olika mycket av dem beroende på vilket program man går.

17. Programgemensamma ämnen är ämnen som alla elever på ett specifikt program läser.

18. 4 kap. 22 § gymnasieförordningen (2010:2039). Om inte något annat följer av förordning får också Skolverket meddela föreskrifter om vilka ämnen och kurser som ska ingå i respektive program och i de nationella inriktningarna.

Arbetsplatsförlagt lärande på yrkesprogram

För elever på yrkesprogram ingår minst 15 veckor arbetsförlagt lärande (apl).¹⁹ Den arbetstid som gäller på arbetsplatsen ska gälla för eleven om inte rektor beslutar annorlunda.²⁰ Enligt gymnasieförordningen ska apl anses motsvara 23 timmar undervisningstid per vecka.²¹ Det innebär att apl ska utgöra minst 345 av yrkesprogrammets 2 430 undervisningstimmar. Yrkesprogrammen kan även bedrivas som lärlingsutbildning. Då ska minst hälften av utbildningen förläggas till en eller flera arbetsplatser.

Heltidsstudier på introduktionsprogram

Utbildningen på ett introduktionsprogram ska följa en plan som beslutas av huvudmannen. Så länge utbildningen varar för en elev ska den bedrivas i en omfattning som motsvarar heltidsstudier.²² Enligt skollagspropositionen ska heltidsstudier på introduktionsprogram motsvara utbildningens omfattning på de nationella programmen.²³ Men introduktionsprogrammen får ha en mindre omfattning förutsatt att en elev begär det och huvudmannen finner att det överensstämmer med syftet med elevens utbildning. Eftersom introduktionsprogrammen saknar nationella programstrukturer och examensmål är planen för utbildningen och elevens individuella studieplan extra viktiga. För introduktionsprogrammen finns inga angivelser om i vilken utsträckning utbildningen ska bestå av undervisning. Men bestämmelserna om innehållet skiljer sig mellan de fem programmen och är relaterade till deras olika syften. Det finns inte heller någon reglering av att praktik eller andra insatser som är gynnsamma för elevens kunskapsutveckling ska räknas som undervisning, vilket det finns för det arbetsplatsförlagda lärandet. Däremot kan praktik och andra insatser utgöra en del av utbildningen på introduktionsprogram och därmed ingå i heltidsstudierna.

Läsanvisningar

Kapitel 2 handlar om i vilken utsträckning eleverna får den garanterade undervisningstiden på nationella program, och hur huvudmän och skolor gör för att garantera eleverna rätt mängd undervisningstid. Kapitel 3 redovisar hur undervisningstiden fördelas mellan program, ämnen och kurser, och för yrkesprogrammen även på det arbetsplatsförlagda lärandet. Kapitel 4 handlar om i

19. 4 kap. 12 § gymnasieförordningen (2010:2039).

20. 3 kap. 3 § gymnasieförordningen (2010:2039).

21. 4 kap. 12 § gymnasieförordningen(2010:2039).

22. 17 kap. 6 § skollagen (2010:800).

23. Prop. 2009/10:165, *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet*.

vilken utsträckning eleverna bedriver heltidsstudier på introduktionsprogram, och om faktorer som påverkar innehållet i dessa program. I kapitel 5 sammanfattar och diskuterar Skolverket rapportens resultat. Rapportens övergripande frågor besvaras i kapitel 2 (fråga 1–2), kapitel 3 (fråga 3–4) och kapitel 4 (fråga 5–6). Vi inleder varje kapitel med en kort sammanfattande text som är kopplad till respektive fråga.

KAPITEL 2

Den garanterade undervisningstiden

2. Den garanterade undervisningstiden

Det här kapitlet tar först upp frågan om gymnasieskolans elever får sin garanterade undervisningstid, och hur huvudmän och rektorer gör för att få information om detta. Därefter tar vi upp den planerade undervisningstiden och schemaläggningen. Slutligen redovisas den genomförda undervisningen och hur skolor hanterar schemabrytande aktiviteter och frånvarande lärare.

I vilken utsträckning får eleverna den undervisningstid de har rätt till på nationella program?

Även om flertalet huvudmän och rektorer uppger att eleverna på samtliga nationella program får den garanterade undervisningstiden, indikerar den information som bland annat lärare ger att uppgifterna delvis är grundade på den *planerade* undervisningen och inte den *genomförda*. Det innebär att Skolverket inte kan redovisa säkra uppgifter om i vilken utsträckning som eleverna får den undervisningstid som de har rätt till.

Hur gör huvudmän och skolor för att eleverna ska få den undervisningstid de har rätt till på nationella program?

För att eleverna ska få den garanterade undervisningstiden lägger huvudmän och skolor bland annat ut mer undervisningstid än den garanterade, genomför en noggrann schemaläggning för att undvika schemakrockar, följer upp den genomförda undervisningen via sina administrativa system och i dialog med varandra, och har schemafria skoldagar då elever kan ta igen inställda lektioner. Det varierar på vilken detaljnivå som huvudmän och skolor följer upp den garanterade undervisningstiden.

Motsägelsefulla uppgifter om undervisningstiden

Enligt svaren i Skolverkets enkät blir flertalet, men inte alla, elever erbjudna så mycket undervisningstid som de enligt skollagen ska ha. Men enkäter och intervjuer indikerar att uppgifterna delvis är grundade på den planerade undervisningen och inte den genomförda. Det innebär att Skolverket inte säkert kan redovisa i vilken utsträckning eleverna får den undervisningstid de har rätt till.

Av landets huvudmän för gymnasieskolor är det 91 procent som svarar att alla avgångselever 2014 fick den garanterade undervisningstiden på alla program.²⁴ Två procent uppger att alla elever inte fick det på alla program, och ungefär sju procent svarar att de inte vet. Bland rektorerna är det en något större andel än bland huvudmännen (94 procent) som svarar att avgångseleverna 2014 fick den undervisningstid de skulle ha.²⁵ Tre procent av rektorerna anger att de inte har kunnat garantera undervisningstiden för eleverna på alla sina program. Nästan fyra procent anger att de inte vet om elevernas rätt till undervisningstid har blivit tillgodosedd. Det handlar på nationell nivå om ungefär 60 skolor där eleverna antingen inte uppges ha fått tillräckligt med undervisningstid på alla program, eller där rektorerna inte vet om eleverna har fått det. Hur många program eller hur många elever det handlar om ger enkätresultaten inte svar på.

Administrativa system och dialog ger information

För att kunna värdera huvudmännens och rektorernas uppgifter om hur den garanterade undervisningstiden blir beaktad behöver vi veta vad deras utsagor bygger på. Därför frågar vi i enkäten hur de får information om elevernas undervisningstid. Resultaten visar att det finns huvudmän som använder flera kanaler för att få information om undervisningens omfattning:

- Åtta av tio huvudmän anger att de följer upp den undervisningstid som eleverna får genom någon form av dialog med rektorerna.
- Sex av tio huvudmän svarar att de följer upp undervisningstiden genom sina administrativa system.
- En av tio kommunala huvudmän och tre av tio enskilda huvudmän svarar att de har beslutat om fler undervisningstimmar än de garanterade och därför vet att eleverna får sin rätt tillgodosedd.

Även rektorer har tillgång till olika typer av information när det gäller elevernas garanterade undervisningstid. Tabell 2.1 visar i vilken utsträckning landets rektorer på kommunala respektive fristående skolor använder sig av olika informationskällor. Även bland rektorerna används flera kanaler för att få information om undervisningens omfattning.

24. Andelen för kommunala huvudmän är 87 procent och för enskilda huvudmän 96 procent.

25. Det finns inga skillnader i andelen mellan kommunala skolor och fristående skolor.

Tabell 2.1 Andel rektorer (%) som får information om elevernas garanterade undervisningstid på olika sätt.

	Kommunala skolor	Fristående skolor	Alla skolor
Genom administrativa system	93	87	91
Genom dialog med arbetslag eller lärare	50	59	53
På annat sätt	11	19	14

Nio av tio rektorer svarar att de följer upp undervisningstiden via sina administrativa system. Sådana system förefaller alltså att vara viktiga för uppföljningen av undervisningens omfattning. Men rektorerna tar även upp annan uppföljning. Lite drygt hälften av dem svarar att de får information om elevernas undervisningstid genom dialog med sina medarbetare. Dialog förefaller vara något vanligare på fristående skolor, och administrativa system mindre vanligt, jämfört med de kommunala skolorna. Skillnaden kan bero på att fristående skolor ofta har färre elever och mindre personal än vad kommunala skolor har.

På 14 procent av skolorna lyfter rektorerna även fram, i enkätens öppna svar, andra faktorer som hjälper till att få kontroll över elevernas undervisningstid. Av 97 svar handlar 60 om schemalaggingen. En analys av svaren visar att uppgifter om att eleverna blivit erbjudna den garanterade undervisningstiden bygger på att tillräckligt mycket tid är inplanerad på schemat. Den schemalagda tiden kombineras ibland med att det finns ett antal schemafria skoldagar, där innehållet inte är definierat på förhand.

För att veta i vilken utsträckning som den planerade undervisningen i realiteten har blivit genomförd krävs att inställda lektioner registreras och följs upp. Vi har fått höra i intervjuer med huvudmän och rektorer om varierande erfarenheter av de administrativa systemens förmåga att löpande följa upp den genomförda undervisningstidens omfattning, både totalt och på elevnivå. Det innebär att de uppgifter som vi ovan redovisat om andelen skolor som ger eleverna den garanterade undervisningstiden behöver nyanseras.

Intervjuerna stödjer enkätuppgifterna att det finns huvudmän och rektorer som förlitar sig på att de har lagt ut så pass mycket mer undervisningstid att det ska vara tillräckligt för att garantera undervisningstiden. Men nästan hälften av ett riksrepresentativt urval av lärare svarar i en enkät att de inte vet om skolan dokumenterar ifall undervisning i deras kurser ställs in. Av de övriga lärarna svarar något fler (30 procent) att skolan dokumenterar, än att skolan inte gör det (24 procent).

Var femte lärare uppger att deras lektioner ställts in

I enkäten till lärarna frågar vi om eleverna fått den undervisningstid som var planerad för lärarens kurser. Frågan har avgränsats till att gälla de två senaste veckorna räknat från när lärarna har besvarat enkäten. Vi frågar även om orsaker till ifall eleverna inte hade fått den undervisning som var planerad. Drygt tjugo procent av lärarna svarar att eleverna inte fått den planerade undervisningstiden under tvåveckorsperioden. Det är lika vanligt att orsaken till den inställda undervisningen är att läraren är borta och att vikarie saknas som att det beror på schemabrytande aktiviteter. Nästan hälften av de lärare som i enkäten meddelat att eleverna inte fått den planerade undervisningstiden anger dessa båda orsaker. Även schemabrytande aktiviteter kan räknas som undervisning, men här redovisar vi bara lärarnas uppgifter om eleverna fått den undervisning som var planerad.

För att kunna värdera lärarnas uppgifter i relation till den garanterade undervisningstiden behöver vi känna till hur mycket undervisningstid som är utlagd på respektive lärares skola. Tabell 2.2 visar lärarnas enkätsvar på om eleverna fick den planerade undervisningstiden (det vill säga om den blev genomförd) relaterat till om de anger att skolan schemalägger mer tid än den garanterade.

Tabell 2.2 Samvariation mellan genomförd undervisningstid under en tvåveckorsperiod och om mer eller mindre undervisningstid än den garanterade totalt har schemalagts. Andel lärare (%) som besvarat frågor om genomförd respektive schemalagd undervisningstid.

	Skolan har enligt lärare planerat in mer undervisningstid än den garanterade	Skolan har enligt lärare inte planerat in mer undervisningstid än den garanterade	Lärare vet inte om skolan har planerat in mer undervisningstid än den garanterade	Totalt
Eleverna fick planerad undervisningstid i lärarens kurser	35	36	29	100
Eleverna fick inte planerad undervisningstid i lärarens kurser	19	50	31	100
Totalt	31	39	30	100

Tabellen visar att tre av tio lärare inte vet om skolan schemalägger mer undervisning än den garanterade. Det är en ungefär lika stor andel som anger att skolan lägger ut mer undervisningstid, och en något mindre andel än de skolor som inte lägger ut mer undervisningstid än den garanterade. Dessa andelar är redovisade i tabellens nedersta rad. En större skillnad mellan andelarna finns när vi enbart tittar på de lärare som svarar att eleverna *inte* fick den planerade undervisningen i deras kurser (raden i mitten). Endast en femtedel av dessa uppger att skolan lägger ut mer undervisningstid än den garanterade. Betydligt vanligare är istället att lärarna svarar att skolan inte lägger ut mer än den garanterade undervisningstiden. Hälften av lärarna anger detta svarsalternativ. Slumpen kan påverka resultatens samvariation. Den ger ändå en indikation på att det finns skolor där risken att eleverna inte får så mycket undervisning som de har rätt till kan vara större på de skolor som inte lägger ut mer undervisningstid än den garanterade.

Tidskrävande för skolor att redovisa undervisningstiden för varje elev

Enligt rektorerna har tre fjärdedelar av skolorna möjlighet att redovisa vad varje elev har fått för undervisningstid under sin studietid. Men samtidigt visar öppna svar i enkäten och intervjuer på uppfattningen att en sådan uppföljning skulle vara mycket tidskrävande och innebära en administrativ belastning. Det finns exempel på att skolor kan ha olika administrativa system för schema respektive elevnärvaro, vilket kan försvåra uppföljningen på individnivå. Det finns också exempel på rektorer som menar att den typen av uppföljning inte vägs upp av nyttan, även om de tar fram sådana uppgifter till exempel i samband med Skolinspektionens tillsyn. Intervjuerna ger exempel på att rektorer är väl medvetna om att de vid tillsynen behöver redovisa hur de efterlever och säkerställer den garanterade undervisningstiden.

Möjligheten att kunna redovisa den faktiska undervisningstiden för varje enskild individ ökar om eleven läst samma program på en och samma skola, jämfört med om eleven har bytt. Tre av tio skolor uppger i enkäten att de har rutiner för hur den totala undervisningstiden ska garanteras elever som byter program eller skola. Intervjuerna visar att den mottagande skolan kan vara koncentrerad på vilka kunskaper eleven har med sig och/eller vilka kurser denne har läst, och inte på undervisningstiden. Den information som lämnas över när en elev kommer från en annan skola handlar om vilka kurser eller kursmoment som eleven har deltagit i, tillsammans med betyg eller omdömen. Det betyder att kontrollen av kunskapsnivån hos elever som bytt skola är prioriterad framför hur mycket undervisningstid var och en av dem har fått.

Planeringen av undervisningen skapar förutsättningar

Det finns ingen reglering i lag eller föreskrifter som hindrar skolor att erbjuda fler undervisningstimmar än de som är garanterade. Det kan alltså vara så att huvudman och rektorer anser att elever behöver mer undervisningstid, och att huvudmannen mot den bakgrunden beslutar om, och ger resurser till, fler timmar än de garanterade. Enligt den utredning som föregick reformeringen av gymnasieskolan 2011 måste dessutom skolorna ha en säkerhetsmarginal, eftersom det handlar om en rättighetslagstiftning. Regleringen antogs innebära att de flesta elever skulle få mer undervisningstid än den lagstadgade nivån.²⁶

Ju mer tid en skola lägger ut på schemat, desto mer ökar utrymmet för att kunna hantera schemabrytande aktiviteter och oförutsedda händelser utan att den garanterade undervisningstiden äventyras. Och ju närmare tidsutlägget den garanterade undervisningstiden är, desto viktigare blir det att skolan har kontroll över, och ersätter, undervisning som av någon anledning blir inställd. Betydelsen av att ha en viss marginal när den totala undervisningstiden planeras är något som Skolinspektionen tar hänsyn till i sin regelbundna tillsyn. Skolverket har tagit del av tillsynsbeslut inom bedömningsområdet ”Omfattning, innehåll och resurstillgång” mellan 2011 och 2014 där den garanterade undervisningstiden på ett eller annat sätt har kritiserats vid en inspektion.²⁷ Vid ett antal tillfällen har Skolinspektionen påpekat att skolornas planerade undervisning ligger för nära skollagens krav på garanterad undervisningstid, och att de behöver större marginaler på den utlagda tiden. Om inte detta görs, skriver Skolinspektionen, behöver de inspekterade skolorna noggrant bevaka alla avvikelser som förekommer från den planerade undervisningstiden för varje elev.²⁸ Resonemanget innebär att det kan finnas anledning för huvudmän och skolor att ta höjd för att kunna parera oförutsedda händelser som innebär att tid tas från den planerade undervisningstiden.

Undervisningstiden planeras inte alltid med marginal

För att få mer information om vilka marginaler gymnasieskolorna arbetar med i sin planering av undervisningstiden har Skolverket i rektorsenkäten begärt in uppgifter om hur många undervisningstimmar som totalt planeras för undervisningen. Timmarna avser utbildningen för de elever som började i gymnasieskolan höstterminen 2014. Analysen av svaren visar på en stor spridning i hur många timmar som planeras. Förutom att det avspeglar lokala förhållanden,

26. SOU 2008:27, *Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola*, s. 334.

27. Ett ärende var ett föreläggande vid vite. Skolinspektionen, dnr. 44-2012:460.

28. Skolinspektionen, Ärende nr. 2012:1173, 2012:1174, 2014:4008.

till exempel skolor som har speciella förutsättningar vad gäller faktorer som elevsammansättningen, beror spridningen också på att skolorna redovisat sina uppgifter i enkäten på olika sätt. Vissa anger timmarna för den elev som det har planerats mest för (till exempel för elever med utökat studieprogram), medan andra har angett exempelvis ett medelvärde för samtliga program på skolan. För de flesta yrkesprogram är tiden för arbetsplatsförlagt lärande inräknad i den utlagda undervisningstiden, medan några rektorer förefaller att ha exkluderat dessa timmar. Det går inte heller att utesluta att vissa skolor till undervisningstid har räknat till exempel studiedagar eller andra aktiviteter som bryter undervisningen.

Av de uppgifter som lämnats i enkäten är det mest förekommande timantalet just den garanterade undervisningstiden, det vill säga 2 430 timmar för yrkesprogrammen och 2 180 för de högskoleförberedande programmen. Dessa timmar anger även medianvärdet.²⁹ Enkätuppgifterna är visserligen osäkra, men tyder på att inte alla skolor planerar in någon marginal. På 46 procent av programmen redovisar rektorerna uppgifter där undervisningstiden ligger över den garanterade.³⁰ Det är dock oklart hur stora dessa marginaler i realiteten är för respektive skola och program.

Det är vanligare att rektorer på fristående skolor (sex av tio) anger en utlagd total undervisningstid som överstiger den garanterade, än att rektorer på kommunala skolor gör det (fyra av tio). Men totalt sett, vid en analys av all undervisningstid som ligger under, över eller tangerar den garanterade undervisningstiden, är spridningen i den undervisningstid som rektorerna lägger ut större på fristående skolor, jämfört med kommunala. Det gäller för samtliga tre spridningsmått som vi har studerat i detta sammanhang, och för både yrkesprogrammen och de högskoleförberedande programmen.³¹

Resurser och schemaläggning har betydelse

Omfattningen av den planerade undervisningen beror bland annat på faktorer som huvudmannens styrning, skolans resurser i form av budget, tillgång på lärare och lokaler, och rektors prioritering. Det är genom schemaläggningen som resurserna skapar förutsättningar för att eleverna i realiteten ska få så mycket undervisning som lagen anger. En noggrann och medveten schemaläggning är något som intervjuade rektorer beskriver har betydelse för att elever ska få den garanterade undervisningstiden. Hur arbetet med att skapa scheman

29. Medianen är det värde som ligger i mitten när hälften av de angivna timantalen har rangordnats och räknats.

30. Uppgiften bygger på uppgifter från 2 057 av 4 320 program (48 procent).

31. De tre måtten är standardavvikelsen (den genomsnittliga avvikelsen från medelvärdet), kvartilavståndet (avståndet mellan den andra och fjärde kvartilen) och variationsvidden (skillnaden mellan det högsta och lägsta värdet).

går till påverkar nämligen förutsättningarna att ha kontroll över undervisningstidens omfattning. Vi har i intervjuer fått höra om olika tillvägagångssätt när timplaner och kurser ska omvandlas till ett schema. Vad som går att konstatera är att informationsteknik och nätbaserade schemalägningsprogram har stort inflytande på det komplexa arbetet som schemaläggningen innebär.

Rektor eller den som rektor utsett som ansvarig schemaläggare ska fördela utbildningen på de minst 178 dagar som ett läsår ska innehålla. Vissa avbrott mot det ordinarie schemat som är kända redan vid schemaläggningen kan planeras in, till exempel nationella prov. Intervjuerna ger exempel på att det finns skolor som även planerar in ett antal schemafria skoldagar. Dessa dagar kan användas som buffert för aktiviteter som inte är kända vid schemaläggningen eller för kompenserande undervisning, till exempel om någon kurs blir särskilt drabbad av inställda lektioner.

Olika sätt att styra planeringen av undervisningstid

Enligt gymnasieförordningen ska huvudmannen redovisa hur eleven har fått sin garanterade undervisningstid.³² Huvudmannen är alltså ytterst ansvarig, och ska skapa förutsättningar för rektor att tillgodose elevernas rätt. I intervjuer har vi sett exempel på att huvudmannens styrning kan vara mer eller mindre detaljerad. Vi har träffat huvudmän som har fattat beslut om både det totala antalet timmar som ska schemaläggas och om hur de ska fördelas på olika kurser, och som för en dialog med den rektor som vill ändra timantalet totalt eller per kurs. Ett beslut om en fast tidsram kan enligt vad som framkommit i intervjuer med både kommunala och enskilda huvudmän utgå från diskussioner med en hel rektorsgrupp. Vi har träffat huvudmän som beskriver hur de noggrant följer upp hur mycket undervisning eleverna i realiteten får, till exempel genom enkäter, intervjuer och kontroll av uppgifter från administrativa system. Vi har också mött huvudmän som har delegerat till respektive rektor att utifrån sin budget och lagens krav besluta om det totala antalet undervisningstimmar även om budgeten bygger på ett antagande om undervisningstid. Rektor kan till exempel ha ett friutrymme att antingen utöka antalet schemalagda timmar, skapa mindre undervisningsgrupper eller ha dubbla lärare i vissa kurser.

32. 4 kap. § 22 gymnasieförordningen (2010:2039).

Viktigt att undvika schemakrockar

När undervisningstimmarna läggs ut har schemaläggaren att ta hänsyn till faktorer som den beslutade timplanen och, som ovan nämnts, tjänstefördelningen bland lärare och tillgången till lokaler. I vissa fall läggs de tidigaste och senaste lektionerna med hänsyn till lokaltrafiken och skolskjuts. Sådana faktorer kan alltså vara styrande för hur schemat läggs, enligt vad som framkommit i enkäterna och intervjuerna. Intervjuerna ger också exempel på att det finns rektorer som strävar efter att inte ha alltför långa skoldagar, och även att hålla ihop skoldagen för eleverna för att motverka ogiltig frånvaro.

Skolor kan enligt intervjuerna med rektorer ha svårt att hitta schema-positioner där det finns lärare med rätt kompetens för att tillgodose alla önskemål och behov. Så kallade schemakrockar, när olika delar av utbildningen är inplanerade samtidigt, kan uppstå. Det sker till exempel enligt intervjuerna när den arbetsplatsförlagda och den skolförlagda delen av utbildningen är utlagda på olika perioder så att det varierar mellan elever. Ett sådant upplägg kan bero både på tillgång på arbetsplatser och pedagogiska överväganden. Rektorer har i intervjuer beskrivit att en del elever kan få mycket långa skoldagar då de även har lektioner under pågående apl.

Risk för schemakrockar kan också finnas när det gäller det individuella valet, till exempel i samband med att elever från olika årskurser kan välja samma kurser. Det kan medföra att elevers valfrihet till det individuella valet blir begränsat. Schemakrockar kan även uppstå när elever som har bytt program eller skola behöver läsa in kurser som de har missat och samtidigt följa sin nuvarande utbildning. Risk för schemakrockar kan även finnas för elever på yrkesprogram som önskar läsa in högskolebehörighet.

Den genomförda undervisningen avgör den totala omfattningen

Enkätresultaten om hur mycket undervisningstid som skolorna planerar in är visserligen osäkra. Men de tyder på att skolorna inte alltid har några marginaler och därför behöver undvika eller kompensera inställda lektioner. Olika typer av schemabrytande aktiviteter och frånvarande lärare är alltså sådant som skolor måste hantera.

Rektor avgör om en schemabrytande aktivitet är undervisning

Schemabrytande aktiviteter kan handla om föreläsningar, temadagar, kulturinslag, framträdanden av elever, besök av politiker och andra aktiviteter som rektor anser är relevanta, men som inte varit kända eller beaktats vid schemalaggen. Det är rektor som bedömer om till exempel en temadag om rasism

ska betraktas som undervisning och därmed ingå i den garanterade undervisningstiden. Om en schemabrytande aktivitet inte räknas som undervisning kan, enligt vad som framkommit i intervjuer, eleverna få utebliven undervisning ersatt till exempel på en schemafri skoldag. Det förekommer också att rektor bedömer att ett överutlägg av undervisningstid på schemat har skapat utrymme för den typen av avbrott.

Det varierar hur strikt rektorer som räknar in en schemabrytande aktivitet i den garanterade undervisningstiden kopplar innehållet till en specifik kurs. Om skolan ordnar en debatt mellan politiker kan den till exempel räknas in i undervisningen i en samhällskunskapskurs. Rektorer kan använda både schemabrytande aktiviteter och schemalagda avbrott mot ordinarie schema som en buffert för att garantera undervisningstiden. Exempel på schemalagda avbrott är nationella prov som en del rektorer räknar som undervisning, andra inte.

En helt annan typ av avbrott som riskerar att ta tid från undervisningen är oförutsedda händelser som till exempel brandlarm. Vem dokumenterar ett brandlarm som utebliven undervisningstid, frågar en intervjuad huvudman som reflekterar över hur exakt skolans uppföljning kan bli.

Eget arbete för eleverna eller dubbla grupper när lärare är frånvarande

I intervjuer har vi fått uppgift om att det kan vara svårt att få tag på externa vikarier med kort varsel och att skolor försöker hitta lösningar med befintlig personal. Det kan både handla om att lärare vikarierar för varandra, att någon tar hand om flera grupper samtidigt eller att någon lärare eller annan personal hjälper eleverna igång med eget arbete. Vi har mött exempel både på att det ingår i lärares tjänstebeskrivning att vikariera i en viss omfattning och att det utgår extra ersättning. Tabell 2.3 visar hur lektioner i huvudsak genomfördes när ordinarie lärare var frånvarande, enligt vad lärarna själva svarar i enkäten. Svaren är fördelade efter om de är yrkeslärare eller övriga lärare.

Tabell 2.3 Andel lärare (%) som har svarat att lektionerna genomförs på olika sätt när de varit frånvarande.

	Yrkeslärare	Övriga lärare	Totalt
Eget arbete utan lärare	28	47	43
Vikarie sattes in	19	21	20
Annan lärare tog ansvar för flera elevgrupper samtidigt	35	11	17
Lektionerna ställdes in, utan att eleverna fick någon kompensation	5	10	9
På annat sätt	8	8	8
Lektionerna ställdes in, och eleverna kompenserades i efterhand	5	3	4
Totalt	100	100	100

När det gäller andra lärare än yrkeslärare är det enligt enkätsvaren vanligast (47 procent) att deras lektioner ersätts av att elever får arbeta på egen hand. I intervjuerna finns rektorer som funderar över om man kan se elevers eget arbete som lärarledd undervisning när uppgifterna är planerade av läraren, och om denne går igenom arbetet med eleven efteråt. En huvudman som vi har intervjuat har undersökt hur deras skolor garanterar undervisningstiden. På huvudmannens fråga till sina rektorer om vad som görs när vikarie inte sätts in, svarade en av dem att ”eleverna arbetar självständigt med uppgifter som planerats tillsammans med läraren och som finns att tillgå via IT-plattformen”. Vi har också hört exempel på att lärare som varit frånvarande chattar med sina elever om det arbete som dessa har genomfört på egen hand.

När yrkeslärare är frånvarande från en lektion är det enligt enkätsvaren vanligast att en annan lärare ansvarar för flera grupper samtidigt (35 procent). Det bekräftar uppgifter från intervjuerna. Där beskriver rektorer att det kan fungera väl för en yrkeslärare att till exempel undervisa två små grupper med yrkeselever som ändå befinner sig i samma verkstad eller storkök. Andra lärare än yrkeslärare anger i betydligt lägre utsträckning att en kollega tar ansvar för flera elevgrupper.

Vikarier sätts in för en av fem frånvarande lärare

Av tabell 2.3 framgår att 20 procent av lärarna anger att lektioner vanligen genomförs med en vikarie när de har varit borta. Intervjuerna visar att det finns varierad erfarenhet av tillgången på vikarier med rätt kompetens. Närhet till högskolor och universitet kan ge goda förutsättningar att få tag på kompetenta vikarier i teoretiska ämnen. För kurser i en del yrkesämnen kan det

vara svårare. Det finns intervjuade rektorer som kopplar svårigheten att hitta vikarier med rätt kompetens till vikten av undervisningens kvalitet kontra undervisningstidens kvantitet. Om de inte får tag på någon vikarie med rätt kompetens, ska de ändå anlita någon för att eleverna ska få sin undervisningstid? Vi har sett exempel på att rektorer har flyttat kurser från ett läsår till nästa när en lärare har slutat med kort varsel eller blivit långvarigt sjukskriven.

I samband med diskussioner om frånvarande lärare har dessutom frågan om små ämnen kommit upp. Det handlar till exempel om vissa yrkesämnen, moderna språk och religion där skolan kanske bara har en undervisande lärare. Där kan det vara svårt att hitta vikarie med rätt kompetens. Här finns av naturliga skäl en större sårbarhet vad gäller lärares frånvaro som huvudmän och skolor måste hantera. En annan fråga som resultaten i tabell 2.3 väcker, är i vilken mån lärarledd undervisning sker i alla de fall som vikarier inte sätts in. Det kan diskuteras i vilken grad elevernas eget arbete eller lärarnas undervisning för flera elevgrupper kan räknas som lärarledda aktiviteter. Där det inte kan anses vara en verksamhet som är ledd av en lärare, behöver skolan ha beredskap för att kompensera eleverna på något annat sätt eller ha extra tid utlagd på schemat.

Inställda lektioner kompenseras inte alltid i efterhand

Av tabell 2.3 framgår att nio procent av lärarna uppger att lektionerna ställts in utan att eleverna har fått någon kompensation. Fyra procent av lärarna uppger att lektioner ställts in, men kompenserats. Kompenserande undervisning för lektioner som av någon anledning blir inställda kan ske till exempel på schemafria skoldagar, om det finns utrymme på schemat eller efter skoltid. Det finns uttalanden i intervjuerna om att det sistnämnda inte är någon bra lösning eftersom det finns risk att elever väljer bort lektioner efter skoltid. Ett annat exempel på hur man kan kompensera utebliven undervisningstid är att med hjälp av modern schemaläggningsteknik skapa ett nytt schema där lektioner kan förlängas med fem eller tio minuter. Ytterligare ett exempel som vi får höra om är att varje termin delas in i två perioder, vilket skapar möjlighet att justera schemat med jämna mellanrum. Andra uppgifter handlar om att elever blir hänvisade till öppna stödverksamheter som kompensation för inställd undervisning. Men det finns också rektorer som uppger att det viktigaste är att se till att eleverna får ta del av innehållet i lektioner som har blivit inställda, och inte den exakta tiden. Det ska också tilläggas att vi från enkätsvaren inte kan veta om lärarna avser kompensation i form av tid eller innehåll, eller både och.

Elevers frånvaro en utmaning att hantera

Det finns, enligt de intervjuer som Skolverket genomfört, ytterligare några utmaningar som skolor har att hantera för att eleverna ska få den garanterade undervisningstiden. Det handlar om när elever blir beviljade extra ledighet, när de är giltigt frånvarande av andra orsaker och när de är ogiltigt frånvarande. I intervjuerna har vi fått kommentarer om att elevers närvaro är den viktigaste faktorn för att de ska få undervisningstid i rätt omfattning.

Vi har fått uppgifter från både huvudmän och rektorer om att de bland annat med tanke på den garanterade undervisningstiden är restriktiva med att bevilja elever ledighet utanför loven. Vi har också fått höra att extra ledighet bara beviljas om en elev enligt lärares bedömning på egen hand kommer att kunna inhämta kunskaper motsvarande den undervisning som går förlorad. Intervjuerna ger exempel på skolor som kompenserar för den undervisning som lediga elever går miste om. Då handlar det snarare om att lärare går igenom momenten i de förlorade lektionerna än att eleverna kompenseras med den exakta tiden. I likhet med när det gäller giltigt frånvaro av andra orsaker, som långvarig sjukdom, är fokus då på elevens måluppfyllelse snarare än att skolan har system för att exakt ersätta förlorad undervisningstid. Skolverket gav hösten 2014 ut en rapport om frånvaro och närvaro i gymnasieskolan.³³ Vi kommer därför inte att gå in närmare på detta område i den här rapporten.

33. Skolverket (2014), *Frånvaro och närvaro i gymnasieskolan – en nationell kartläggning*.

KAPITEL 3

Undervisningstid på kurser och arbetsplats- förlagt lärande

3. Undervisningstid på kurser och arbetsplatsförlagt lärande

I detta kapitel börjar vi med att beskriva vilka faktorer som styr skolornas fördelning av undervisningstiden mellan kurserna. Därefter följer en kartläggning av hur gymnasieskolorna planerar undervisningstiden på kurser i de gymnasiegemensamma och programgemensamma ämnena. Slutligen redovisar vi omfattningen av det arbetsplatsförlagda lärandet på gymnasieskolans yrkesprogram.

Hur fördelas undervisningstiden på kurserna i de gymnasiegemensamma och de programgemensamma ämnena på ett urval nationella program?

Friutrymmet att fördela undervisningstimmarna per kurs beskrivs av huvudmän och rektorer som ett pedagogiskt verktyg. Elevernas måluppfyllelse styr i hög grad hur timmarna fördelas. Spridningen är stor mellan skolor när det gäller fördelningen av timmar på olika kurser, men matematik har fler undervisningstimmar än andra ämnen.

Hur fördelas undervisningstiden på arbetsplatsförlagt lärande på yrkesprogram?

I genomsnitt fick en majoritet av eleverna som vårterminen 2014 gick ut gymnasieskolans yrkesprogram 15–16 veckor apl. På bygg- och anläggningsprogrammet var det dock vanligare med 17–49 veckor. I genomsnitt hade fyra procent av eleverna på alla yrkesprogram fått mindre än 15 veckor apl under sin studietid. De vanligaste skälen till detta var enligt rektorerna elevrelaterade, det vill säga faktorer som bristande närvaro, hälsa eller motivation.

Fördelningen av timmar är ett pedagogiskt verktyg för rektor

Det är ytterst huvudmannens ansvar att besluta om antalet undervisningstimmar för respektive kurs, men vår enkätundersökning och intervjuer visar att i praktiken är frågan ofta delegerad till rektor. Detta framgår av tabell 3.1 där rektorer på kommunala respektive fristående skolor har fått besvara enkätfrågan om vem som i huvudsak beslutar om undervisningstimmarna på kursnivå.

Tabell 3.1 Procentuell fördelning av skolor efter den nivå där beslut i huvudsak tas om fördelningen av antalet undervisningstimmar på skolan.

	Kommunala skolor	Fristående skolor	Alla skolor
Rektor	93	82	89
Huvudman	4	15	8
Annan än rektor/ huvudman	3	3	3
Totalt	100	100	100

Enligt svaren i enkäterna är det rektorn själv som i huvudsak beslutar om fördelningen av antalet undervisningstimmar per kurs. Nio av tio rektorer uppger detta. Tabellen visar också att enskilda huvudmän förefaller styra mer än kommunala över fördelningen av undervisningstiden. En större andel av rektorerna på fristående skolor än på kommunala skolor har angett att besluten i huvudsak tas på huvudmannanivån. I intervjuer har vi fått exempel på enskilda huvudmän som har en gemensam tidfördelning för alla sina skolor. Men även bland de fristående skolorna beslutar rektor i de allra flesta fall om hur undervisningstiden ska fördelas på kurserna.

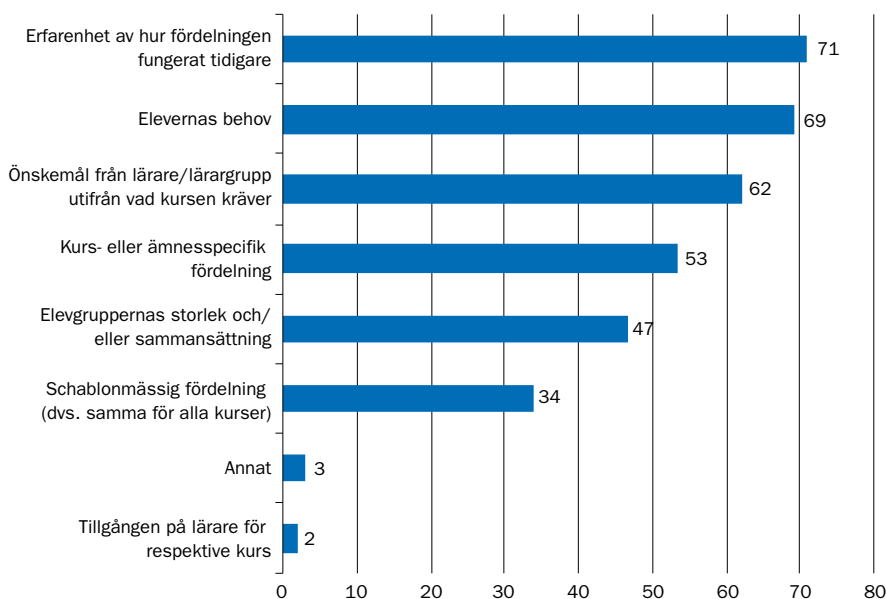
Beslut om undervisningstid som tas av andra än huvudmän eller rektorer kan till exempel avse ett samråd mellan rektor och en verksamhetsplanerare på skolförvaltningen, eller mellan rektor och lärare/arbetslag på skolan. I intervjuerna framkommer också att rektorer kan ha någon form av dialog med huvudmannen men att det är rektor som fattar det avgörande beslutet. Detta kan vara en förklaring till att en så pass låg andel rektorer svarade att beslutet om fördelning av antalet undervisningstimmar per kurs fattas på en annan nivå än enbart rektors- eller huvudmannanivån.

I intervjuer som Skolverket genomfört betonar både huvudmän och rektorer den stora betydelsen av att på lokal nivå kunna bestämma hur många undervisningstimmar som ska ges per kurs. Möjligheten att kunna förändra timantalet utifrån tidigare elevers resultat är något som anses vara värdefullt. Fördelningen av timmar per kurs beskrivs i intervjuer som ett viktigt pedagogiskt verktyg för rektor.

Elevernas måluppfyllelse avgörande för timantalet

Frågor relaterade till elevers måluppfyllelse styr i hög grad hur undervisningstimmar läggs ut på de olika kurserna. Det framgår av figur 3.1 som visar hur stor andel av skolorna som använder sig av olika typer av principer när undervisningstiden planeras på kursnivå. Det finns inga stora skillnader mellan kommunala och fristående skolor, och på de flesta av skolorna styr mer än en princip. Det är bara nio procent av skolorna som har markerat att endast en av de principer som figuren visar styr hur mycket tid som läggs ut på kurserna.

Figur 3.1 Andel skolor (%) som planerar undervisningstiden efter olika principer på kursnivå.

Svarsalternativen *Erfarenhet av hur fördelningen fungerat tidigare* och *Elevernas behov* kan tolkas som att det är de tidigare studieresultaten som styr tilldelningen av timmar. I intervjuer har vi fått exempel på att erfarenhet hur fördelningen fungerat tidigare främst handlar om hur det har gått för eleverna i tidigare årskurser. Men det finns också skolor som har gjort förändringar under pågående kurs, till exempel genom att låta en matematikkurs löpa över tre terminer istället för två enligt den ursprungliga planeringen. *Elevernas behov* behöver alltså inte enbart tolkas utifrån skolornas tidigare erfarenheter, utan också som något undervisningstiden löpande kan anpassas efter. De angivna principerna kan också bero på kursens svårighetsgrad. Svarsalternativet *Önskemål från lärare/lärargrupp utifrån vad kursen kräver* pekar på en sådan fördelningsprincip vad gäller antalet timmar per kurs, och som skolornas friutrymme medger. Mellan 62 och 71 procent av skolorna har angett något av de tre svarsalternativ som ovan nämnts. De knyter alla i någon mån an till frågan om elevernas måluppfyllelse. I intervjuerna är det just om eleverna når kunskapskraven som beskrivs som en utgångspunkt för om skolan ska ändra antalet undervisningstimmar på en kurs.³⁴

34. I denna rapport görs ingen analys av sambandet mellan undervisningstid och elevernas resultat. Istället hänvisar vi till en kommande rapport från Skolverket som i en internationell studie undersöker elevernas kunskaper i avancerad matematik och fysik (TIMSS Advanced). Resultaten kommer att presenteras i december 2016.

En tredjedel av skolorna fördelar utifrån schablon

Figur 3.1 visar att det vid sidan om en timfördelning som baseras på elevernas måluppfyllelse och kursernas svårighetsgrad förekommer schablonmässiga fördelningar. En tredjedel av skolorna använder sig av en sådan fördelningsprincip. En schablon som förekommer på skolor som vi har besökt är att 96 timmar läggs ut på en 100-poängskurs på ett yrkesprogram, och 87 timmar på ett högskoleförberedande program. Schablonen räknas ut genom att dividera den garanterade undervisningstiden på ett yrkesprogram (2 430 timmar) respektive högskoleförberedande (2 180 timmar) med det totala poängantalet som utbildningarna omfattar (2 500 poäng). I ett uppdrag om garanterad undervisningstid i gymnasieskolan som Skolverket redovisade år 2002 iakttog man att just detta tillvägagångssätt var en av de två vanligaste metoderna att fördela tid på. Den andra var att tidsmängden beräknas utifrån poängantalet med en faktor som varierar mellan kurserna.³⁵

I vår enkät har rektorerna möjlighet att kommentera frågan om utifrån vilka principer som undervisningstiden planeras på respektive kurs. Här framgår att det är vanligt att utgå från en schablon. Vissa skolor stannar där, medan andra rektorer anger att den egna skolan har en schablon som utgångspunkt. Sedan ändrar man timmarna på vissa kurser utifrån erfarenheten av deras svårighetsgrader och elevernas måluppfyllelse. Det finns exempel på att den faktiska tiden kan avvika genom att elever får 120 undervisningstimmar i matematik 1a medan elever med en profil inom det naturvetenskapliga ämnet, som anses ha lätt för kursen, endast har 70 timmar i matematik 1c. I gengäld har de 120 timmar i fysik som bedöms vara markant svårare kurser för dem.

Flera orsaker till att rektorer inte lägger ut mer undervisningstid

I intervjuerna problematiseras möjligheterna för skolorna att frånga schablonerna för att fördela undervisningstiden. Det finns rektorer som påtalar att beslutad budget är en realitet som man har att förhålla sig till. Detta begränsar antalet kurser, om några, som kan få mer undervisningstid än vad schablonen anger. Vi vet genom intervjuerna och enkäterna att det förekommer att vissa kurser, till exempel matematik 1a och 2b, får mer tid än schablonen. Men ur lärarnas och elevernas perspektiv kan det vara så att det är fler kurser som skulle behöva mer tid än vad budgeten medger. Intervjuade rektorer vittnar om att lärare generellt vill ha mer undervisningstid till sina kurser och att det inte är populärt när en omfördelning medför färre timmar för deras kurser.

Hur många elever som deltar i undervisningen (klass- eller gruppstorlek) är också en faktor som skolor kan ta med i beräkningen för hur många timmar

35. Skolverket (2002), *Garanterad undervisningstid i gymnasieskolan*, s. 4.

som fördelas på kurserna. Är det färre elever än normalt i en grupp kan en kurs ges ett mindre antal timmar än schablonen anger. Enligt intervjuerna och kommentarer i de öppna svaren i enkäten kan det också vara så att om erfarenheten visar att det är problem för eleverna att leva upp till kunskapskraven i en kurs kan skolans bedömning vara att det är mer effektivt att minska elevantalet per grupp, än att öka antalet undervisningstimmar. Det förekommer även att rektorer väljer att sätta in flera lärare i en och samma grupp istället för att utöka undervisningstiden på kurser där elever har svårt att nå målen.

Två procent av de svarande rektorerna i enkäten anger att antalet undervisningstimmar fördelas efter tillgång på lärare (se figur 3.1). Det är visserligen en liten andel, som på nationell nivå motsvarar 30 rektorer. Men lärarbrist inom vissa ämnen kan medföra att en skola redan i planeringen måste ge elever mindre tid än vad som var tänkt. Det kan gälla till exempel kurser i spanska, som många elever väljer men där tillgången på lärare inte motsvarar efterfrågan.

Stor spridning i antal undervisningstimmar

I detta avsnitt beskriver vi hur många undervisningstimmar som rektorerna, efter vad de uppgett i enkäten, har planerat för kurserna på olika program och i olika ämnen. För att göra såväl rektorernas uppgiftslämnande som vår egen analys av uppgifterna hanterlig har vi valt att begränsa oss till fyra yrkesprogram och två högskoleförberedande program (barn- och fritidsprogrammet, bygg- och anläggningsprogrammet, hotell- och turismprogrammet, VVS- och fastighetsprogrammet respektive naturvetenskapsprogrammet och samhällsvetenskapsprogrammet). Av samma skäl redovisar vi endast de gymnasiegemensamma och programgemensamma ämnena för respektive program i urvalet.

En analys av de insamlade uppgifterna om planerad undervisningstid per kurs i gymnasie- och programgemensamma ämnen visar på en stor spridning mellan skolorna. Det kunde vi också konstatera i kapitel 2 när det gällde insamlingen av uppgifter om den totala undervisningstiden. Som tidigare nämnts beror detta på att gymnasieskolorna utifrån sina specifika förutsättningar planerar och schemalägger undervisningen på olika sätt. Men det kan också bero på att de rektorer som lämnat uppgifterna har uppfattat frågan på olika sätt. Uppgifterna är därför i vissa fall inte jämförbara med varandra. Svårigheterna att få fram jämförbara uppgifter mellan skolorna gör att det finns en viss osäkerhet i den statistik som vi redovisar i detta kapitel. Flera mått har därför använts vid analyserna för att få en sammantagen bild, såsom medelvärde, medianvärde och typvärde (det vanligaste värdet), samt spridningen kring dessa centralmått.

Vi börjar med att visa hur många timmar rektorerna i genomsnitt lägger ut på yrkesprogrammen respektive de högskoleförberedande programmen. Sedan följer en redovisning av undervisningstiden på 50- och 100-poängskurserna i gymnasiegemensamma ämnen. Därefter följer en analys av skillnader mellan de gymnasiegemensamma ämnena. Slutligen visar vi timfördelningen på de programgemensamma ämnena.

Fler undervisningstimmar på yrkesprogrammen

För att undersöka om det finns skillnader mellan program i hur många timmar som i genomsnitt läggs ut på de olika kurserna, har vi för de gymnasiegemensamma ämnena studerat urvalets fyra yrkesprogram å ena sidan och de två högskoleförberedande programmen å den andra. Resultaten visar att de utlagda timmarna ligger nära den garanterade undervisningstiden, och enligt de schabloner för fördelning som tidigare har nämnts. Rektorerna lägger i genomsnitt ut nio procent mer timmar på yrkesprogrammets kurser än på kurserna på de högskoleförberedande programmen. Det motsvarar en skillnad på åtta timmar på 100-poängskurserna (98 timmar jämfört med 90 timmar), och fyra timmar på 50-poängskurserna (49 timmar jämfört med 45 timmar).³⁶ Det finns inga skillnader i hur mycket undervisningstid som planeras på kursnivå när det gäller de gymnasiegemensamma ämnena mellan de fyra yrkesprogram som vi studerat, och inte heller mellan de två högskoleförberedande programmen. Det gäller för såväl 50- som 100-poängskurserna.

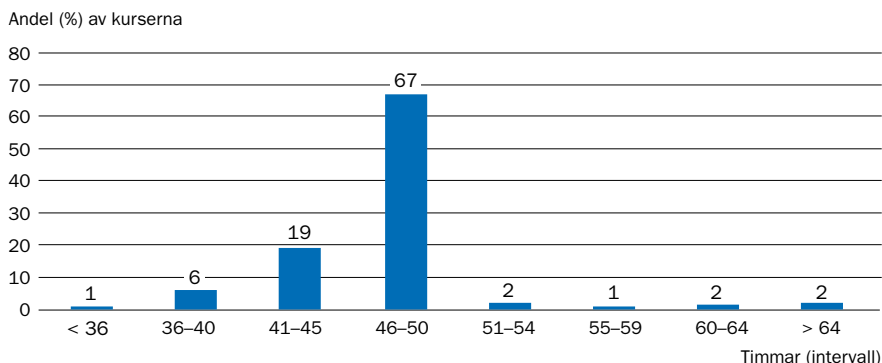
100-poängskurser får relativt mer tid än 50-poängskurser

Skolverket har kartlagt hur mycket undervisningstid som planeras för 50-poängs- och 100-poängskurserna på landets gymnasieskolor. Vi har för de gymnasiegemensamma ämnena tittat närmare på kurserna inom de fyra yrkesprogram som ingår i vårt urval.³⁷ Figur 3.2 redovisar först hur undervisningstiden fördelas på samtliga 50-poängskurser i de gymnasiegemensamma ämnena på yrkesprogrammen. Därefter analyserar vi 100-poängskurserna.

36. Skillnaderna är något större när undervisningstimmarnas medianvärden jämförs, 12 procent mer på yrkesprogrammen för 100-poängskurserna och 14 procent mer på yrkesprogrammen för 50-poängskurserna. Det motsvarar en skillnad på elva timmar (100-poängskurser) respektive sex timmar (50-poängskurser).

37. Yrkesprogrammen har fler 50-poängskurser än de högskoleförberedande programmen, fyra kurser jämfört med en, och därför studeras endast yrkesprogrammen här.

Figur 3.2 Spridning av planerade undervisningstimmar mellan 50-poängskurser i gymnasiegemensamma ämnen på ett urval yrkesprogram.

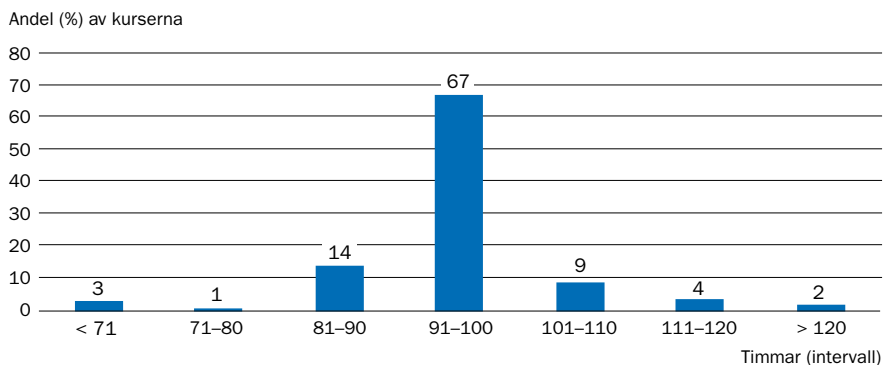

Anm. Uppgifterna bygger på 356 av totalt 462 program (77 procent) på skolor med barn- och fritidsprogrammet, bygg- och anläggningsprogrammet, hotell- och turismprogrammet och VVS- och fastighetsprogrammet. Ämnena omfattar följande kurser: historia 1a1, naturkunskap 1a1, religionskunskap 1 och samhällskunskap 1a1.

Som tidigare nämnts lägger yrkesprogrammets rektorer ut i genomsnitt 49 timmar på 50-poängskurserna. På cirka hälften av de kurser vi har uppgifter från läggs det ut 50 timmar, vilket är det vanligaste timantalet och även medianvärdet. I övrigt ligger tyngdpunkten i de utlagda timmarna strax under 50 timmar. Det är med andra ord ovanligt med mer än 50 undervisningstimmar på 50-poängskurserna. I intervallet 41–49 timmar ligger till exempel 35 procent av kurserna. Noterbart är också att det på några enstaka skolor finns elever som enligt sina rektorer får synnerligen få eller många undervisningstimmar (mindre än 36 timmar eller mer än 64 timmar) relativt kurspoängen.

Figur 3.3 redovisar antalet planerade undervisningstimmar på 100-poängskurserna i yrkesprogrammets gymnasiegemensamma ämnen.

Figur 3.3 Spridning av planerade undervisningstimmar mellan 100-poängskurser i gymnasiegemensamma ämnen på ett urval yrkesprogram.

Anm. Uppgifterna bygger på 356 av totalt 462 program (77 procent) på skolor med barn- och fritidsprogrammet, bygg- och anläggningsprogrammet, hotell- och turismprogrammet och VVS- och fastighetsprogrammet. Ämnena omfattar följande kurser: engelska 5, idrott och hälsa 1, matematik 1a, svenska 1 och svenska som andraspråk 1.

I genomsnitt lägger skolorna ut 98 timmar på 100-poängskurserna på de fyra studerade yrkesprogrammen. På cirka hälften av de kurser vi har uppgifter från läggs det ut 100 timmar, vilket är det vanligaste timantalet och även medianvärdet. Det finns alltså många likheter med hur mycket tid som relativt sett läggs ut på 50-poängskurserna. Det är däremot en större andel av 100-poängskurserna som har mer än 100 undervisningstimmar, än andelen av 50-poängskurserna som har mer än 50 timmar (16 jämfört med 7 procent).³⁸ Liksom för 50-poängskurserna finns det rektorer för enstaka skolor som har uppgett låga (högst 70 timmar) eller höga (mer än 120 timmar) timantal för 100-poängskurserna.

Matematik har en särställning

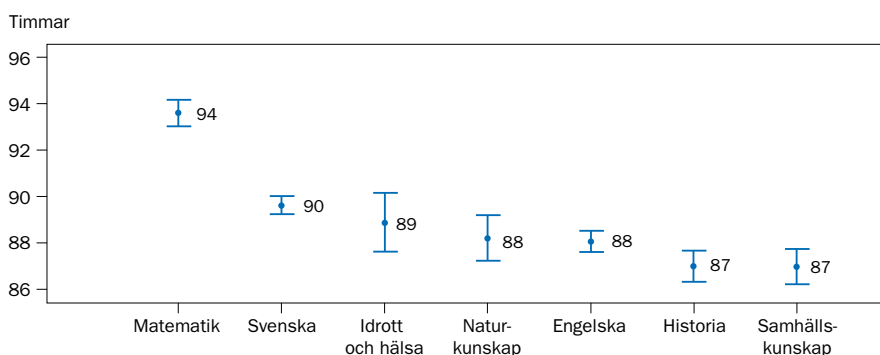
I detta avsnitt studerar vi hur mycket undervisningstid som rektorerna lägger på kurser i de gymnasiegemensamma ämnena på de nationella programmen. Fokus ligger på de högskoleförberedande programmen, men vi kommenterar även yrkesprogrammen.³⁹ Hur antalet timmar skiljer sig mellan de olika

38. Som tidigare nämnts, och som vi utvecklar mer i nästa avsnitt, får ofta matematik fler timmar än övriga ämnen. Det förklarar dock inte att 100-poängskurserna får relativt sett fler timmar än 50-poängskurserna (på yrkesprogrammen finns en 100-poängskurs i matematik, och inte någon bland 50-poängskurserna). Om matematik räknas bort från 100-poängskurserna är andelen kurser med mer än 100 planerade undervisningstimmar 13 procent. Det är alltså fortfarande ungefär en dubbelt så stor andel jämfört med andelen kurser med mer än 50 timmar på 50-poängskurserna.

39. De högskoleförberedande programmen får i hög grad sin karaktär genom de gymnasiegemensamma ämnena, och är därför särskilt intressanta att studera. De gymnasiegemensamma ämnena är totalt sett också poängmässigt mer omfattande på de högskoleförberedande programmen än på yrkesprogrammen.

gymnasiegemensamma ämnena för de två högskoleförberedande programmen i urvalet redovisas i figur 3.4 för 100-poängskurserna.⁴⁰ Figuren visar konfidensintervall kring medelvärdena. De ger en indikation på hur troligt det är att medelvärdena är statistiskt åtskilda från varandra. Ju mer intervallen överlappar mellan ämnena, desto större är risken att skillnaden mellan medelvärdena endast är slumpmässig för de data vi undersöker.⁴¹

Figur 3.4 Antal undervisningstimmar på 100-poängskurser i gymnasiegemensamma ämnen på ett urval högskoleförberedande program. Medelvärden med konfidensintervall.

Anm. Uppgifterna bygger på 559 av totalt 957 program (58 procent) på skolor med naturvetenskapsprogrammet och samhällsvetenskapsprogrammet. Ämnena omfattar följande kurser: engelska 5–6, historia 1b, idrott och hälsa 1, matematik 1–2b/1–3c, naturkunskap 1b, samhällskunskap 1b och svenska/svenska som andraspråk 1–3.

För det första visar figuren att det är förhållandevis små skillnader mellan ämnena vad gäller hur många undervisningstimmar som skolorna planerar för sina elever. För alla ämnen ligger respektive medelvärde nära det som gäller för alla gymnasiegemensamma ämnen på högskoleförberedande program (90 timmar). Enligt rektorer som lämnat dessa uppgifter planerar de dock fler undervisningstimmar i matematik än i övriga ämnen (94 timmar). Skillnaden är störst gentemot historia och samhällskunskap (7 timmar).⁴²

I matematik är det vanligast att skolorna med naturvetenskapsprogrammet och samhällsvetenskapsprogrammet lägger ut 100 timmar (typvärdet). Det görs på nästan en fjärdedel (23 procent) av de program vi har fått in uppgif-

40. Alla kurser i de gymnasiegemensamma ämnena på de högskoleförberedande programmen är 100-poängskurser, utom religionskunskap (50 poäng).
 41. Konfidensintervallet anger här det intervall inom vilket vi kan vara 95 procent säkra att medelvärdet ligger för alla skolor med naturvetenskapsprogrammet och samhällsvetenskapsprogrammet, och inte bara för dem som vi fått in uppgifter från.
 42. Ungefär samma rangordning fås när vi jämför medianvärden istället för medelvärden. Men skillnaderna mellan ämnena är något mindre, från 87 timmar (historia och samhällskunskap) till 90 timmar (matematik och idrott och hälsa).

ter från. En nästan lika stor andel (21 procent) lägger ut 90 timmar, det näst vanligaste timantalet som läggs ut i matematikämnet på de två högskoleförberedande programmen. I övriga ämnen som innehåller 100-poängskurser är typvärdet däremot 90 timmar, medan det är långt mindre vanligt att rektorerna lägger ut 100 timmar (cirka en tiondel av programmen på skolor med naturvetenskapsprogrammet och samhällsvetenskapsprogrammet).

Det är inte bara på de högskoleförberedande programmen som rektorerna lägger ut mer undervisningstid på matematik än på övriga ämnen. På yrkesprogrammen är den genomsnittliga undervisningstiden i matematik 102 timmar per 100-poängskurs. Det genomsnittliga antalet timmar i övriga ämnen är 98 timmar (engelska, svenska och svenska som andraspråk) och 95 timmar (idrott och hälsa).⁴³ Matematik förefaller alltså ha en särställning bland ämnena oavsett program. Det är också det vanligaste exemplet i intervjuer och öppna enkätsvar på ämnen som får mer tid än vad den schablon som många utgår från anger.

Små skillnader mellan yrkesprogram i programgemensamma ämnen

Vi går nu över till att redovisa hur undervisningstiden fördelas på de programgemensamma ämnena på yrkesprogrammen, men kommenterar även fördelningen på högskoleförberedande program.⁴⁴ Omfattningen av de programgemensamma ämnena varierar. Av de fyra yrkesprogram som ingår i urvalet för analysen i detta kapitel har barn- och fritidsprogrammet och hotell- och turismprogrammet 700 poäng och bygg- och anläggningsprogrammet och VVS- och fastighetsprogrammet 400 poäng.

På grund av att spridningen i antalet fördelade timmar är olika stor mellan de olika yrkesprogrammen, koncentreras analysen i denna del till programmens respektive medianvärde och typvärde. Tabell 3.2 visar hur mycket tid som totalt sett är planerad för de programgemensamma ämnena på de olika yrkesprogrammen.

43. Uppgifterna bygger på 357 av totalt 690 program (52 procent) på skolor med barn- och fritidsprogrammet, bygg- och anläggningsprogrammet, hotell- och turismprogrammet samt VVS- och fastighetsprogrammet. Kurserna som avses är engelska 5, idrott och hälsa 1, matematik 1a och svenska 1/svenska som andraspråk 1.

44. Yrkesprogrammets karaktär formas till stor del, vid sidan om programmets inriktningar och gymnasiearbetet, av de ämnen som är gemensamma för respektive program.

Tabell 3.2 Antal poäng och planerade undervisningstimmar på programgemensamma ämnen på ett urval yrkesprogram.

	Poäng	Timmar: medianvärde	Timmar: typvärde
Barn- och fritidsprogrammet	700	686	700
Hotell- och turismprogrammet	700	683	700
Bygg- och anläggningsprogrammet	400	400	400
VVS- och fastighetsprogrammet	400	396	400

Anm. Uppgifterna bygger på 341 av 690 program (49 procent) på skolor med barn- och fritidsprogrammet, bygg- och anläggningsprogrammet, hotell- och turismprogrammet och VVS- och fastighetsprogrammet.

Tabellen visar på små skillnader mellan programmen vad gäller den utlagda tiden för samtliga programgemensamma ämnen. Det gäller både för programmen med 400 poäng, och de med 700 poäng. Något fler timmar är utlagda på barn- och fritidsprogrammet än på hotell- och turismprogrammet. Rektorererna på bygg- och anläggningsprogrammet förefaller i sin tur är utlagda något fler timmar än rektorererna på VVS- och fastighetsprogrammet.

Dessa skillnader mellan respektive program avspeglas även i den andel av skolorna som har lagt ut lika många timmar som de programgemensamma ämnena omfattar i gymnasiepoäng. Det är också ett sådant utlägg i tid som är det vanligaste (typvärdet). Analysen visar också att 40 procent av skolorna på barn- och fritidsprogrammet lagt ut 700 undervisningstimmar eller mer, vilket är sex procentenheter mer än på hotell- och turismprogrammet. På bygg- och anläggningsprogrammet har 65 procent av skolorna lagt ut minst 400 undervisningstimmar, vilket är 16 procentenheter mer än för VVS- och fastighetsprogrammet.

På de två högskoleförberedande program som ingår i vårt urval består de programgemensamma ämnena av 450 poäng på naturvetenskapsprogrammet och 300 poäng på samhällsvetenskapsprogrammet. Enligt enkätsvaren lägger rektorererna ut 401 timmar på naturvetenskapsprogrammet och 262 timmar på samhällsvetenskapsprogrammet (medianvärden).⁴⁵ Det motsvarar 89 respektive 87 timmar per 100-poängskurs.⁴⁶ Med andra ord ligger de utlagda timmarna mycket nära de schabloner som man får när den garanterade undervisningstiden för de högskoleförberedande programmen relateras till det totala poängantalet.

45. Uppgifterna bygger på 543 av totalt 957 program (57 procent) på skolor med naturvetenskapsprogrammet och samhällsvetenskapsprogrammet.

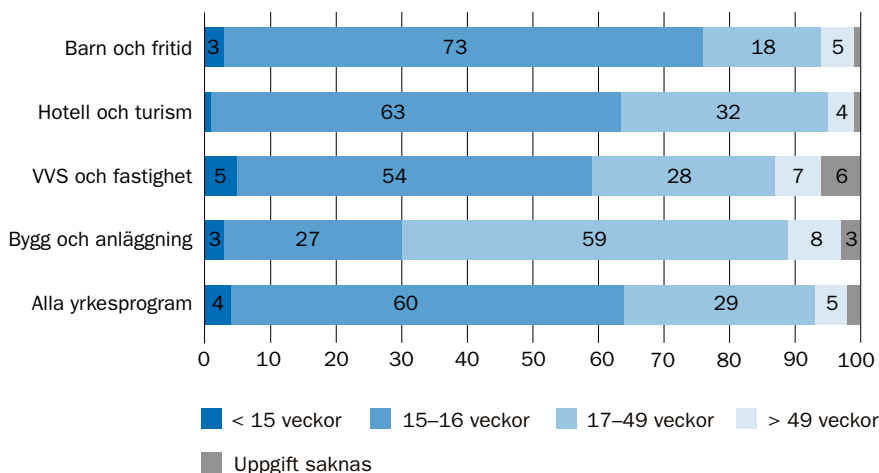
46. Det vanligaste timantalet (typvärdet) är 405 timmar för naturvetenskapsprogrammet och 270 timmar för samhällsvetenskapsprogrammet. Av rektorererna är det 16 respektive 12 procent som har angett dessa timantal.

En majoritet av eleverna får 15 eller 16 veckor arbetsplatsförlagt lärande

I detta avsnitt redogör vi för hur många veckor arbetsplatsförlagt lärande (apl) som eleverna som gick ut ett yrkesprogram vårterminen 2014 fick, enligt rektorerna. Till skillnad från föregående avsnitt, som handlade om hur mycket undervisningstid som planerades för eleverna i årskurs 1, avser vi här undervisningstiden efter avslutad skolgång. För det arbetsplatsförlagda lärandet har vi dessutom tillgång till uppgifter från gymnasieskolans tolv yrkesprogram. Därför redovisar vi uppgifter dels totalt för samtliga yrkesprogram, dels för de fyra yrkesprogram som ingår i vårt urval.⁴⁷

Enligt gymnasieförordningen ska eleverna på yrkesprogrammen få minst 15 veckor apl. Rektorerna har i enkäten fått besvara en fråga om hur många av skolans elever som efter avslutade studier vårterminen 2014 hade fått mindre än 15 veckor, 15–16 veckor, 17–49 veckor respektive minst 50 veckor apl. I den sistnämnda gruppen ingår elever som har haft en omfattning av arbetsplatsförlagt lärande som motsvarar en genomförd lärlingsutbildning. Resultaten redovisas nedan i figur 3.5 för de fyra yrkesprogrammen samt totalt för samtliga yrkesprogram.

Figur 3.5 Avgångselever per program vårterminen 2014 fördelade i procent efter hur många apl-veckor de fick under sin studietid.

Anm. Uppgifterna bygger på 296 av totalt 643 program (46 procent) på skolor med barn- och fritidsprogrammet, bygg- och anläggningsprogrammet, hotell- och turismprogrammet och VVS- och fastighetsprogrammet. För alla yrkesprogram bygger uppgifterna på 1 041 av totalt 2 086 program (50 procent).

47. För en djupare genomgång av apl på yrkesprogram hänvisar vi till en kommande rapport från Skolverket, som publiceras i februari 2016.

Figuren visar att en majoritet av eleverna fick 15–16 veckor apl under sin studietid, enligt rektorerna. Men andelen elever skiljer sig mellan de fyra programmen. På bygg- och anläggningsprogrammet fick en större andel elever mer än 16 veckor apl. Majoriteten av eleverna på detta program hade 17–49 veckors apl. Barn- och fritidsprogrammet hade jämfört med de övriga programmen som visas i figur 3.5 en relativt liten andel elever som fick mer än 16 veckor apl. Räknat för alla program fick tre av tio elever mer apl än de minst 15 veckor som ska förekomma enligt gymnasieförordningen. Generellt kan vi också konstatera att på merparten (70 procent) av alla yrkesprogram vi har fått in uppgifter från fick samtliga elever samma antal veckor, oavsett hur många dessa var.

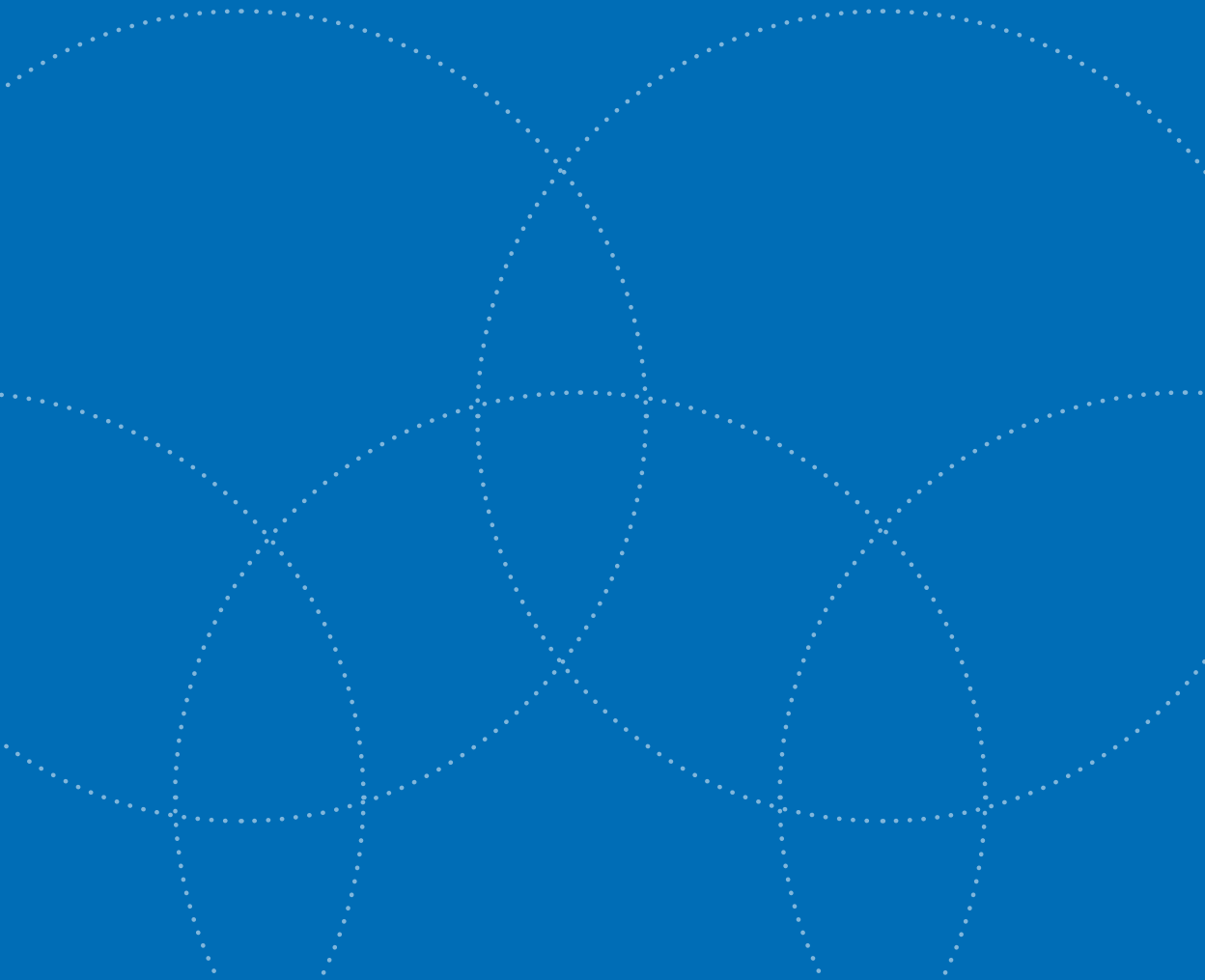
I genomsnitt hade fyra procent av eleverna på alla yrkesprogram fått mindre än 15 veckors apl, det vill säga mindre apl än vad som anges i gymnasieförordningen. På 15 av de drygt 1 000 program som vi har uppgifter från fick inte någon elev alls 15 veckor eller mer. Flera av dessa skolor var dock mycket små, med färre än tio elever. Det vanligaste skälet till att eleverna fått mindre än 15 veckor är enligt enkäten elevrelaterade orsaker, så som bristande närvaro, hälsa eller motivation. Den näst vanligaste orsaken uppges vara begränsningar för arbetsplatsen att ta emot apl-elever, till exempel konjunkturläge och arbetsbörda. Det tredje vanligaste skälet uppges vara brist på ändamålsenliga arbetsplatser. De skäl som anges skiljer sig inte nämnvärt mellan de olika programmen.

I intervjuer har det framkommit att det förekommer att elever inte får behålla sin apl-plats för att de i arbetsgivarens tycke inte sköter sig. Det kan också finnas andra skäl såsom funktionsnedsättning hos eleven och bristande förmåga att anpassa apl till detta, som gör att eleven inte får de 15 veckors arbetsplatsförlagda utbildning denne har rätt till. Vissa rektorer uppger att man då arrangerar verksamhet på skolan så att inte eleven förlorar undervisningstid eller möjligheten att tillgodogöra sig den kunskap som behövs för att nå målen. Det som av rektorerna kallas skolförlagd apl är i somliga fall kortsiktiga lösningar i väntan på en ny plats, i andra fall mer permanenta lösningar. I vår undersökning har det också framkommit exempel på att elever som inte har lyckats genomföra sin apl får en ny möjlighet under sommaren eller på något annat lov. Skolinspektionen har i en fördjupad tillsyn på yrkesprogram konstaterat att lösningar som i praktiken innebär att elever befinner sig i den skolförlagda delen av utbildningen inte är förenligt med definitionen av arbetsplatsförlagt lärande i gymnasieförordningen.⁴⁸

48. Skolinspektionen (2013), *Fördjupad tillsyn på yrkesprogram*, s. 7

KAPITEL 4

Heltidsstudier på introduktionsprogram

4. Heltidsstudier på introduktionsprogram

I det här kapitlet redovisar vi först i vilken utsträckning som rektorer uppger att eleverna får de heltidsstudier som de har rätt till på introduktionsprogrammen. Därefter tar vi upp vad huvudmän och rektorer egentligen menar med heltidsstudier på introduktionsprogram, och skillnader i undervisningens omfattning mellan de olika programmen. Sist i kapitlet skriver vi om faktorer som påverkar introduktionsprogrammets innehåll. Uppgifterna om introduktionsprogrammets innehåll bygger delvis på en kartläggning av introduktionsprogrammen som Skolverket genomförde 2014.⁴⁹ Övriga uppgifter har hämtats från de enkäter som besvarats av huvudmän, rektorer och lärare samt från intervjuer med rektorer och representanter för huvudmän.

I vilken utsträckning bedriver elever på introduktionsprogram heltidsstudier?

Tre av fyra rektorer bedömer att alla elever studerar på heltid på introduktionsprogrammen, men det finns olika syn på vad som är heltid. För alla program utom programinriktat individuellt val anger skolorna att antalet timmar för heltidsstudier kan variera för olika elever. På programinriktat individuellt val anger lika många skolor att det är samma timantal för alla elever. Som heltidsstudier räknar huvudmän i genomsnitt 23 timmar per vecka.

Vilka faktorer påverkar utbildningens innehåll på introduktionsprogrammen?

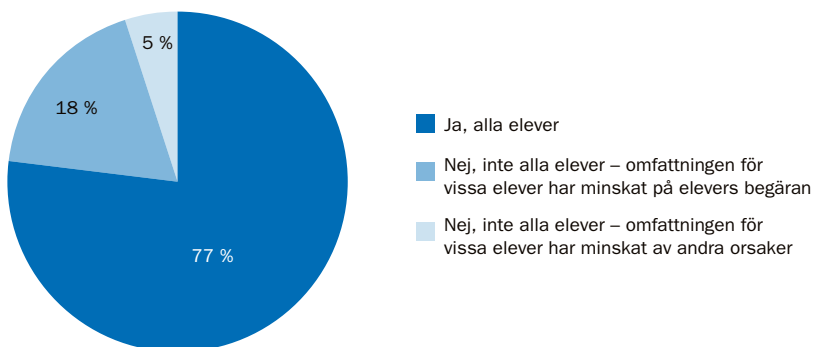
Enligt en tidigare kartläggning från Skolverket kan skolor uppleva det som en utmaning att erbjuda eleverna det innehåll som introduktionsprogrammen ska ha. Skolornas organisation påverkar introduktionsprogrammets innehåll. Elever som går i klasser med nationella program läser oftare gymnasiekurser än de som går i egna grupper. Samverkan med andra skolverksamheter möjliggör fler ämnen och kurser. På skolorna pågår det en utveckling av hur verksamheterna för introduktionsprogrammen ska organiseras och utformas. Även sådana processer påverkar utbildningens innehåll.

49. För mer information om utbildningens innehåll, som hur tiden fördelas på undervisningsämnen och andra insatser, hänvisar vi till Skolverket (2014), *Introduktionsprogram*.

Flertalet rektorer bedömer att eleverna studerar på heltid

För att få veta i vilken utsträckning som rektorer bedömer att elever på introduktionsprogrammen studerar på heltid frågar vi i enkäten hur det var under två specifika veckor, de två första i december 2014.⁵⁰ Figur 4.1 visar fördelningen av rektorernas svar när det gäller hur många elever som studerade på heltid.

Figur 4.1 Procentuell fördelning av rektorers svar på frågan om eleverna under en tvåveckorsperiod höstterminen 2014 studerade på heltid.

Majoriteten av rektorerna uppger att eleverna bedrev heltidsstudier under de två aktuella veckorna.⁵¹ Allra vanligast var heltidsstudier på programinriktat individuellt val. Men 23 procent av rektorerna svarar att eleverna inte studerade på heltid, vanligen för att omfattningen är minskad på eleverns begäran. Kommentarer som rektorerna hade möjlighet att lämna i enkäten ger exempel på varför elever i vissa fall inte blivit erbjudna heltidsstudier av andra orsaker. Dessa exempel är både skolrelaterade och elevrelaterade. De skolrelaterade orsakerna handlar bland annat om brist på lärare, vikarier, lokaler och praktikplatser. De elevrelaterade orsakerna handlar om anpassningar av schemat till eleverns medicinska och psykiska behov och förutsättningar.

50. Studier på introduktionsprogrammen ska bedrivas på heltid under den tid som utbildningen pågår. Därför behöver rektorer ha ett veckoperspektiv på utbildningens omfattning.

51. Detta gäller i synnerhet för fristående skolor där 84 procent av rektorerna angett att eleverna hade bedrivit heltidsstudier de aktuella veckorna.

Huvudmän följer upp heltiden genom dialog med rektor

I enkäten till huvudmän frågar vi om de under de senaste tre åren har följt upp om eleverna på introduktionsprogrammen fått heltidsstudier. Det är stora skillnader i svaren mellan representanter för kommunala och enskilda huvudmän. Nio av tio enskilda huvudmän svarar att de har följt upp, medan sex av tio kommunala huvudmän har gjort det. Med få undantag handlar det om en uppföljning som sker genom en dialog med rektor, vilket gäller båda typerna av huvudmän. Intervjuerna ger exempel på att huvudman och rektor kan ha ett organisatoriskt och lokalmässigt nära samarbete, och en löpande dialog om hur elevernas rätt till heltidsstudier blir tillgodosedd.

Mindre vanligt att ställa in undervisning än på nationella program

I enkäten till lärare ställer vi en fråga om eleverna under de två senaste veckorna (räknat från när lärarna har besvarat enkäten) fått den undervisning som var planerad. Av lärarna som enbart undervisar på introduktionsprogram uppger flertalet att eleverna fått den planerade undervisningen. Dessa uppgifter handlar alltså enbart om inställd undervisning, inte om annat som kan ingå i utbildningen, till exempel praktik. Andelen som svarar att den planerade undervisningen har genomförts är större för introduktionsprogrammen än för de nationella programmen (87 jämfört med 77 procent).⁵² Den resterande andelen av lärarna som undervisar på introduktionsprogram (13 procent) svarar att lektioner ställts in framför allt på grund av schemabrytande aktiviteter, men även för att de varit frånvarande utan vikarie. Även schemabrytande aktiviteter kan räknas som undervisning, men här redovisar vi bara lärarnas uppgifter om eleverna fått den undervisning som var planerad.

Lärare på introduktionsprogram anger i mindre utsträckning än lärare på nationella program att de varit frånvarande från lektioner höstterminen 2014 (27 jämfört med 35 procent). Det är, till skillnad från de nationella programmen, ovanligt att elever på introduktionsprogram har eget arbete när läraren är borta. Det är istället vanligare att eleverna på introduktionsprogrammen har vikarie eller att en annan lärare tar hand om flera grupper, jämfört med eleverna på nationella program.

Brist på arbetsplatser för apl och praktik kan äventyra utbildningens omfattning. Det finns exempel från intervjuer och i kommentarer i rektorsenkäten att för liten tillgång på sådana platser medför att elever på introduktionsprogram inte får den heltidsutbildning som är planerad för dem. Detta överensstäm-

52. Uppräknat till nationell nivå motsvarar detta cirka 1 100 lärare som enbart undervisar på introduktionsprogram.

mer med vad som framkommit i Skolverkets uppdrag att följa utvecklingen av programmet yrkesintroduktion. Enligt den första redovisningen av uppdraget upplever många skolor konkurrens om apl- och praktikplatser för elever på yrkesintroduktion.⁵³ Dels förekommer lärande på arbetsplats inom många olika utbildningsformer, dels upplever många verksamma inom yrkesintroduktion en konkurrens med nationella program. Enligt Skolverkets uppföljning av yrkesintroduktion kan statsbidragen för lärlingsutbildning medföra att arbetsplatser prioriterar elever från sådan utbildning framför elever från yrkesintroduktion.

Olika syn på vad som är heltid

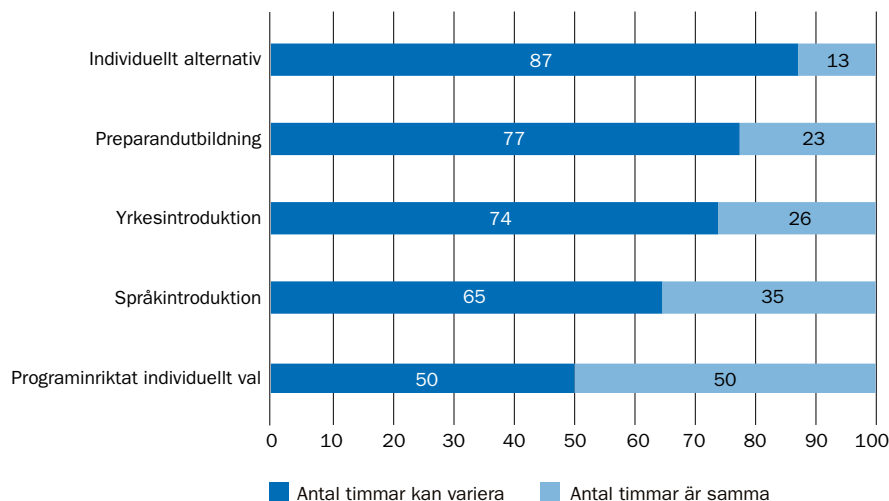
I det här avsnittet redovisar vi vad huvudmän och rektorer anser vara studier på heltid. Huvudmännen har i enkäten fått en fråga om hur de beslutar över tiden som eleverna ska få på introduktionsprogrammen. Sex av tio kommunala huvudmän och åtta av tio enskilda huvudmän svarar att planen för utbildning anger omfattning. På frågan om *hur* utbildningens omfattning är angiven i planen svarar nio av tio kommunala och enskilda huvudmän ”som heltidsstudier”. En av tio huvudmän svarar att planen för utbildning anger ett visst antal timmar per vecka. I intervjuer har vi mött exempel på att huvudmannen har delegerat till rektor att definiera vad heltid är. Vi har även hört rektorer som kopplar utbildningens omfattning till kvaliteten, och prioriterar mindre undervisningsgrupper framför utökad undervisningstid.

Samma eller olika omfattning för eleverna

Skolverkets analyser visar på två olika sätt att se på heltidsstudier. Antingen varierar omfattningen utifrån elevernas olika förutsättningar eller så är omfattningen den samma för alla elever i en grupp. Rektorerna fick i Skolverkets enkät svara per introduktionsprogram på om man anser att antalet timmar som räknas som heltid kan variera för olika elever och utifrån elevernas behov, eller om antalet timmar är samma för alla elever i gruppen. Figur 4.2 redovisar fördelningen av dessa svar.

53. Skolverket (2015), *Redovisning av uppdrag om utvecklingen av introduktionsprogrammet yrkesintroduktion*.

Figur 4.2 Andel skolor (%) per introduktionsprogram där antalet timmar för heltidsstudier kan variera eller är samma för alla elever.

Anm. Uppgifterna bygger på 1 169 av 1 938 program (60 procent) på skolor med introduktionsprogram.

Figuren visar att på en majoritet av skolorna kan antalet undervisningstimmar som räknas som heltidsstudier variera efter elevernas behov. Det gäller för alla program utom programinriktat individuellt val. På detta program är det en jämn fördelning mellan de rektorer som svarat att antalet timmar kan variera och de som svarat att antalet timmar är det samma för alla elever i en grupp. Att det är vanligare att heltid är det samma för alla elever än på övriga program ska bland annat ses mot bakgrund av att programmet ska anordnas just för en *grupp* elever. På individuellt alternativ å andra sidan uppger närmare nio av tio rektorer att antalet timmar som betraktas som heltid varierar mellan elever. Både kommentarer i enkäten och intervjuer belyser att på detta program finns stora skillnader i såväl upplägg som innehåll, men också i elevernas förutsättningar att klara av studierna. Vi återkommer till skillnader mellan olika introduktionsprogram.

Att en stor andel skolor anger att timantalet för heltid kan variera för olika elever utesluter inte att de samtidigt har en norm som är samma för flertalet elever. Våra intervjuer med rektorer ger exempel på att flera introduktionsprogram kan vara organiserade i en gemensam verksamhet, med individuella scheman inom en fast och schemalagd skoldag. I en sådan verksamhet kan heltid i princip innebära en bestämd omfattning, men det kan ändå finnas en variation utifrån vissa elevers förutsättningar och behov. Mer tid kan handla om att en elev före eller efter den gemensamma schemalagda under-

visningen deltar i någon gymnasiekurs integrerad med ett nationellt program, i en specialpedagogisk verksamhet eller har apl eller praktik. Mindre tid kan handla om den omfattning som en viss elev bedöms kunna klara utifrån sina förutsättningar, med hänvisning till exempelvis medicinska eller psykosociala skäl. Omfattningen kan variera mellan läsåren, och justeras efter hur eleven utvecklas. Vi har mött exempel på att elever som tidigare haft långvarig ogiltig frånvaro får börja sin utbildning med en liten omfattning som sedan successivt ökas. Det finns också exempel på att elever inte riktigt orkat med sitt schema, varpå skolan har dragit ner på omfattningen under en period.

Utbildningens omfattning skiljer sig mellan programmen

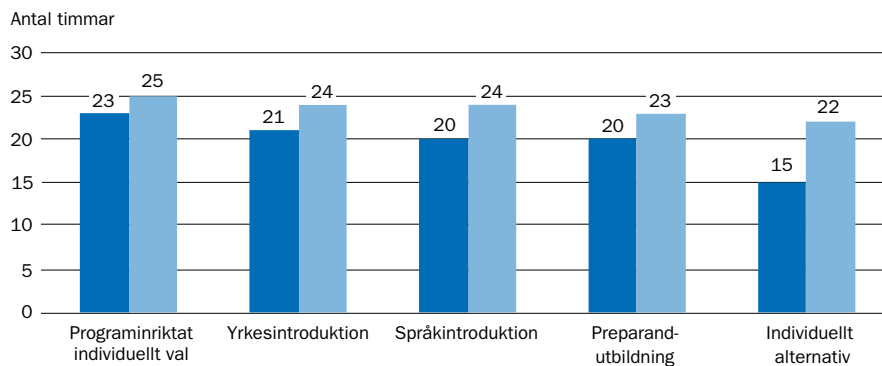
I enkäten till huvudmän frågar vi hur många timmar per vecka utbildningen på introduktionsprogram ska pågå för att det ska räknas som heltidsstudier. I genomsnitt anger huvudmännen 23 timmar. Tre fjärdedelar av huvudmännen anger mellan 20 och 25 timmar.⁵⁴ Variationen i antalet timmar som anses motsvara heltid är dock stor enligt enkätsvaren.

För att få en bild av hur utbildningarnas omfattning kan variera både mellan och inom de olika introduktionsprogrammen frågar vi rektorerna i enkäten hur många timmar som ingick i den planerade utbildningen under en bestämd vecka (vecka 46). Frågan vi ställer gäller både för den elev som fick minst antal timmar och för den elev som fick flest. Figur 4.3 visar för varje program det i genomsnitt lägsta respektive högsta antalet timmar som en elev fick i sin utbildning under veckan. Med andra ord visar stapelparen i figuren den genomsnittliga spännvidden i antalet timmar som eleverna fick på respektive introduktionsprogram.⁵⁵

54. Bland enskilda huvudmän är andelen högre. Till skillnad från de kommunala huvudmännen räknar endast ett fåtal enskilda huvudmän heltidsstudier som mer än 25 timmar.

55. Skillnaden mellan den elev som fick minst respektive mest utbildning kan alltså vara mycket större på enskilda skolor, än vad skillnaderna mellan skolorna i genomsnitt är.

Figur 4.3 Det i genomsnitt minsta respektive största antal timmar som motsvarar heltidsstudier.

Anm. Uppgifterna bygger på 1 060 av 1 938 program (55 procent) på skolor med introduktionsprogram.

Som figuren visar är variationen störst mellan programmen vad gäller de elever som fick minst antal timmar. Det är främst individuellt alternativ som har ett lägre genomsnittligt antal timmar, 15 jämfört med 20 timmar eller mer på de andra programmen. Individuellt alternativ är också det program där det planerade timantalet skiljer sig mest mellan elever med det lägsta respektive det högsta timantalet. Både öppna svar i enkäten och intervjuerna visar exempel på att det finns elever på individuellt alternativ som har haft omfattande svårigheter under sin grundskoletid, både vad gäller skolarbetet och tillvaron i övrigt. En förklaring till att det enligt figur 4.3 finns elever med så begränsad utbildningstid på programmet kan vara att utbildningen är utformad för att passa elever i sådana omständigheter. Programmet har det bredaste syftet och mest öppna innehållet av introduktionsprogrammen och det rymmer elever med mycket varierande förutsättningar.

Programinriktat individuellt val har högst genomsnitt både för de elever som fått minst och mest utbildning, räknat i antal timmar, och minst skillnad mellan det lägsta och det högsta värdet. Som vi har visat tidigare är det också vanligare att antalet timmar är samma för alla elever på programmet, jämfört med övriga introduktionsprogram. Det högre timantalet än på övriga introduktionsprogram kan både bero på att eleverna går integrerade i klasser med nationella program och på att programmet har antagningskrav.

Integrerade elever kan få mer än heltid

Kommentarer i enkätens öppna svar och uppgifter i intervjuer visar att på programinriktat individuellt val, preparandutbildning och yrkesintroduktion förekommer det att elever går integrerade i klasser med elever på nationella program. Det har även tidigare studier visat.⁵⁶ Även om eleverna på introduktionsprogram kan läsa kurser från grundskolan på samma schemaposition som deras klasskamrater läser gymnasiekurser i samma ämnen, måste de någon gång komma ikapp om deras utbildning inte ska förlängas med extra år. Det innebär att om klasskamraterna studerar på heltid behöver de integrerade eleverna läsa mer än heltid, vilket vi har fått uppgift om att inte alla klarar av.⁵⁷

Organisationen av programmen påverkar innehållet

Skolverket genomförde våren 2014 en enkätstudie där rektorer svarade på frågor om bland annat utbildningens innehåll och vad de uppfattade som utmaningar på introduktionsprogram. Resultaten är redovisade i två rapporter.⁵⁸ Vi har med hänsyn till rektorernas uppgiftslämnarbördan inte samlat in ytterligare underlag till den här rapporten, utan använder istället den tidigare kartläggningen för att komplettera intervjuuppgifterna. Det är alltså den tidigare insamlingen som vi menar när vi i det här avsnittet hänvisar till Skolverkets kartläggning.

Intervjuer som Skolverket har genomfört med huvudmän och rektorer ansvariga för introduktionsprogram ger exempel på att skolors organisation av programmen påverkar utbildningens innehåll. Utbildningen vid verksamheter där elever på introduktionsprogram enbart går integrerade i klasser med nationella program får annat innehåll än i verksamheter där eleverna går i en egen grupp. Vad som ingår i elevernas utbildning beror enligt intervjuerna även på dels om deras skola samverkar med andra verksamheter, dels hur utvecklad verksamheten för introduktionsprogrammen är. Innan vi går in på uppgifter om integrering, samverkan och utveckling av verksamheter redovisar vi vilka typer av innehåll som skolor enligt kartläggningen har svårt att erbjuda eleverna på introduktionsprogram.

56. Skolverket (2014), *Introduktionsprogram*, Skolverket (2015), *Redovisning av uppdrag om utveckling av introduktionsprogrammet yrkesintroduktion*, Sveriges Kommuner och Landsting (2013), *Introduktionsprogrammen i gymnasieskolan. Beskrivning hösten 2013*.

57. Sveriges Kommuner och Landsting (2013), *Introduktionsprogrammen i gymnasieskolan. Beskrivning hösten 2013*, s. 7, har uppmärksammat förhållandet och beskriver denna situation som ohållbar.

58. Skolverket (2014), *Introduktionsprogram*, Skolverket (2015), *Redovisning av uppdrag om utveckling av introduktionsprogrammet yrkesintroduktion*.

En utmaning att erbjuda det innehåll som introduktionsprogrammen ska ha

Skolverkets kartläggning visar att skolor kan uppleva problem med att erbjuda eleverna det innehåll som de olika introduktionsprogrammen ska ha. Nästan hälften av rektorerna uppger att det är en utmaning eller en viss utmaning att erbjuda elever på *preparandutbildningen* grundskolekurser, trots att dessa elever ska läsa de grundskolekurser som de saknar betyg i för att nå behörighet till ett nationellt program. Detta har även framkommit tidigare i en mindre uppföljning som Skolverket genomförde 2012 och i Sveriges Kommuner och Landstings första uppföljning av introduktionsprogrammen 2013.⁵⁹

Förutom de grundskolekurser som eleverna saknar för behörighet till ett yrkesprogram ska också gymnasiekurser och apl ingå i utbildningen på *programinriktat individuellt val*. Men av kartläggningen att döma förefaller skolor i många fall ha svårigheter att erbjuda det innehåll som programmet ska bygga på. Sex av tio rektorer beskriver det som en utmaning att erbjuda grundskolekurser, fem av tio att erbjuda apl och tre av tio att erbjuda yrkesämnen.

En majoritet av de svarande rektorerna uppger att det är en utmaning att erbjuda den yrkesinriktade utbildning som *yrkesintroduktion* ska innehålla. Nära 70 procent har svarat att det innebär en viss eller en stor utmaning att erbjuda apl eller praktik. Hälften upplever i någon mån utmaningar med att erbjuda yrkesämnen på programmet, men Skolverket skriver i kartläggningen att andelen är ”väsentligt högre” i kommunala skolor än i fristående.⁶⁰ En förklaring till detta kan vara att elever på fristående skolor i större utsträckning går integrerat med nationella program än elever på kommunala skolor. Nära sju procent av samtliga skolorna har i enkäten svarat att de upplever utmaningar både att erbjuda apl eller praktik och yrkesämnen.

Enligt kartläggningen innehåller en genomsnittlig studieplan för *individuellt alternativ* vanligen grundskoleämnen. Detta gäller på nio skolor av tio. På sju av tio skolor är grundskoleämnen dessutom det huvudsakliga innehållet för programmet. Men närmare hälften av rektorerna uppger att det är en stor eller viss utmaning att erbjuda grundskolekurser.

För *språkin introduktion* anger rektorerna i enkäten att heterogena elevgrupper och bristande läs- och skrivkunskaper är stora utmaningar för skolan. Intervjuerna ger exempel på att även den kontinuerliga tillströmningen av elever är en utmaning när det gäller språkin introduktion.

59. Skolverket (2012), *Delrapportering av uppdrag om gymnasieskolreformens lokala förankring – introduktionsprogrammen*, Skolverket (2015), *Redovisning av uppdrag om utveckling av introduktionsprogrammet yrkesintroduktion* Sveriges Kommuner och Landsting (2013), *Introduktionsprogrammen i gymnasieskolan. Beskrivning hösten 2013*.

60. Skolverket (2014), *Introduktionsprogram*, s. 56.

Integrerade elever på introduktionsprogram läser ofta gymnasiekurser

I intervjuer har vi hört exempel på att skolor tar in elever på introduktionsprogram i sina yrkesklasser för att kompensera lågt söktryck och små elevkullar. Det har även tidigare studier visat.⁶¹ Uppgifter i Skolverkets kartläggning tyder på att elever på introduktionsprogram som går i klasser med nationella program läser gymnasiekurser i större utsträckning än elever som inte går integrerat. Skolverket har i kartläggningen konstaterat att programinriktat individuellt val ofta organiseras så att eleverna går i samma klass som eleverna på yrkesprogrammet.⁶² På åtta av tio skolor med programinriktat individuellt val läser eleverna på gymnasiekurser i yrkesämnen integrerat med nationella program. På sex av tio skolor samläser eleverna även gymnasiegemensamma ämnen.

Preparandutbildningen får innehålla gymnasiekurser, förutom de grundskoleämnena som eleven behöver för sin behörighet till ett nationellt program. Utifrån Skolverkets kartläggning kan man grovt dela in skolor med detta program i två typer, vad gäller förekomsten av gymnasiekurser. Det finns för det första skolor med ett fåtal preparandelever som i hög utsträckning läser gymnasiekurser och vanligen gör det integrerat med nationella program. För det andra finns skolor med fler preparandelever som i liten utsträckning läser gymnasiekurser och sällan läser integrerat med nationella program. En hypotes är att eleverna på de förstnämnda skolorna är integrerade i klasser som studerar på nationella program, medan eleverna på de sistnämnda skolorna går i egna grupper för elever på introduktionsprogram. Detta överensstämmer med vad intervjuer visat, och kan bekräfta att hur programmet är organiserat har betydelse för utbildningens innehåll. Skolor med enskilda huvudmän anger i större utsträckning att alla eller nästan alla av eleverna har gymnasiekurser i sina studieplaner, och att eleverna läser dessa kurser integrerat med nationella program.

När det gäller preparandelever som inte går integrerat i klasser för nationella program har vi i intervjuer fått uppgift om att det kan vara svårt att sätta att sätta ihop en utbildning som motsvarar heltid. Det förekommer därför att eleverna, förutom att läsa de grundskoleämnena de behöver, också får delta i undervisning i grundskoleämnena som de redan har betyg i för att nå upp till heltid. Men fler anledningar som nämns är att eleverna ska upprätthålla sina kunskaper, få en samlad skoldag och kunna ingå i en sammanhållen grupp.

61. Skolverket (2012), *Delrapportering av uppdrag om gymnasieskolreformens lokala förankring – introduktionsprogrammen*, Skolverket (2014), *Introduktionsprogram*.

62. Skolverket (2015), *Uppföljning av gymnasieskolan per program*.

Samverkan med andra skolverksamheter möjliggör fler ämnen och kurser

I intervjuerna finns beskrivningar av hur samverkan med andra verksamheter och skolformer ökar introduktionsprogrammets flexibilitet och gör det möjligt att erbjuda eleverna fler ämnen och kurser. Samverkan med nationella program ger tillgång till gymnasiekurser för elever som inte läser integrerat med dessa program. Samverkan med grundskolor ökar möjligheten att läsa grundskoleämnen utöver vad introduktionsprogrammen kan erbjuda inom den egna verksamheten. Enligt de första uppföljningarna av introduktionsprogrammen fanns kommuner som uppgav sig ha svårt att skaffa behöriga lärare inom alla grundskoleämnen som blev efterfrågade på introduktionsprogram.⁶³

Drygt var tredje rektor uppger i Skolverkets kartläggning att de samverkar med andra gymnasieskolor, var femte svarar att de samverkar med grundskolor. Vi har i intervjuer hört exempel på elever på introduktionsprogram som tillbringar en dag i veckan på grundskolor och får undervisning i olika ämnen där. Andra exempel är att verksamheter för introduktionsprogram använder grundskolans hemkunskapskök, men har egna lärare för undervisning i hem- och konsumentkunskap. I intervjuer har vi också fått exempel på samverkan med verksamheter för svenska för invandrare (SFI) för elever som går på språkintrouktion. Men vi har också hört att det finns elever som inte vill delta i andra verksamheter utanför gruppen för introduktionsprogrammen.

Utveckling av verksamheter för introduktionsprogram pågår

Skolverkets särskilda uppföljning av yrkesintroduktion visar att det pågår en utveckling och ett omprövande kring hur programmet ska organiseras och utformas för att på bästa sätt förbereda eleverna för antingen vidare yrkesstudier eller arbetslivet. Även våra intervjuer pekar på ett pågående utvecklingsarbete. Vi har fått beskrivningar av hur rektorer kontinuerligt förändrar verksamheter med introduktionsprogram för att tillgodose elevernas olika önskemål och behov. Sådana processer har alltså betydelse för introduktionsprogrammets innehåll. Det handlar om såväl utveckling av det interna arbetet, som utformandet av samverkan med aktörer utanför skolektorn.

Exempel på utvecklingen av det interna arbetet är att öka insatserna för att kartlägga nyanlända elevers önskemål, och öka möjligheten för eleverna att fortlöpande få studie- och yrkesvägledning. Skolverkets kartläggning visar att en stor majoritet av rektorerna anger som en utmaning att många elever på

63. Skolverket (2012), *Delrapportering av uppdrag om gymnasieskolreformens lokala förankring – introduktionsprogrammen*, Sveriges Kommuner och Landsting (2013), *Introduktionsprogrammen i gymnasieskolan. En beskrivning*.

introduktionsprogrammen är osäkra på vad de vill med sin utbildning (mellan 88 och 98 procent på de olika introduktionsprogrammen). Det interna arbetet kan också handla om utvecklat mentorskap och samarbete mellan språkin-troduktion och yrkesintroduktion. Det pågår också en utveckling i att skapa en tydlig progression i språkundervisningen för eleverna. Utveckling av det externt riktade arbetet handlar till exempel om att knyta kontakter för att få apl- och praktikplatser. Det pågår också utveckling av samverkan med social-tjänsten och olika typer av verksamheter för nyanlända.

KAPITEL 5

Diskussion

5. Diskussion

I detta kapitel sammanfattar och diskuterar Skolverket några av rapportens viktigaste resultat. Först tar vi upp den garanterade undervisningstiden och fördelningen av undervisningstid på de nationella programmen. Därefter diskuterar vi elevernas rätt till heltidsstudier på introduktionsprogrammen, samt utbildningens innehåll kopplat till hur utbildningen är organiserad.

Den garanterade undervisningstiden ska vara den genomförda

Enligt nio av tio huvudmän och rektorer får eleverna den garanterade undervisningstiden på samtliga nationella gymnasieprogram.⁶⁴ Huvudmän och rektorer uppger att de får information om elevernas undervisningstid på olika sätt:

- Med hjälp av olika administrativa system hanterar rektorer bland annat schemaläggning, följer upp genomförd undervisning och registrerar elevers frånvaro.
- Rektorer för en dialog med lärare eller arbetslag om undervisningstiden, och huvudmän för en dialog med sina rektorer.
- En del rektorer lägger själva schemat, eller arbetar nära schemaläggaren, för att ha kontroll över den planerade undervisningstiden.
- Det finns huvudmän som beslutar om mer undervisningstid än den garanterade för att vara säkra på att lektioner som eventuellt ställs in, inte äventyrar elevernas rätt till undervisningstid.

Det förekommer, enligt vad rektorer uppger i enkäter och intervjuer, såväl att inte riktigt alla elever får den garanterade undervisningstiden, som att rektorerna inte vet om eleverna får den undervisningstid de har rätt till. Att rektorer deltar i schemaläggningen och därmed får kontroll över den planerade undervisningen, betyder inte nödvändigtvis att undervisningen verkligen blir genomförd. Vi har också fått höra i intervjuer med huvudmän och rektorer om varierande erfarenheter av de administrativa systemen när det gäller möjligheterna att löpande följa upp den genomförda undervisningstiden.

Det är tveksamt om en så stor andel av eleverna som rektorer och huvudmän anger verkligen får den garanterade undervisningstiden, att döma av upp-

64. 2 430 timmar på yrkesprogram och 2 180 timmar på högskoleförberedande program.

gifter som lärare lämnar i enkäten. Var femte lärare uppger att deras lektioner blivit inställda någon gång under en tvåveckorsperiod höstterminen 2014 och var tionde lärare att inställda lektioner inte blir kompenserade. Enligt var fjärde lärare dokumenterar inte skolan inställda lektioner, och nästan hälften vet inte om skolan gör det. Det kan relateras till att den garanterade undervisningstiden är det vanligaste antalet timmar som rektorerna enligt enkäten totalt lägger ut, det vill säga ett utlägg utan några marginaler.

Det är också osäkert i vilken utsträckning som skolor har kontroll över hur varje elev får del av den genomförda undervisningen. Tre av fyra rektorer uppger i enkäten att de kan följa upp och redovisa hur mycket undervisningstid som varje elev har fått. Men ett sådant redovisningsarbete kan enligt rektorerna vara tidskrävande och innebära en stor administrativ belastning. Våra intervjuer visar att det varierar på vilken detaljnivå huvudmän och rektorer följer upp den garanterade undervisningstiden. När det gäller elever som har bytt skola förefaller mottagandet att snarare vara inriktat på att följa upp vilka kunskaper eleven har med sig och inte hur omfattande den tidigare undervisningen har varit.

Dessa faktorer innebär sammantaget att informationen om elever verkligen får den garanterade undervisningstiden är motsägelsefull. Det är osäkert i vilken utsträckning som enkätuppgifterna från huvudmän och rektorer gäller den *planerade* eller den *genomförda* undervisningstiden. Skolverket kan konstatera att det finns huvudmän och skolor som i sin uppföljning använder den garanterade undervisningstiden mer som ett riktmärke än en lagstadgad rätt för eleverna. En sådan prioritering är inte förenlig med skollagens bestämmelser.⁶⁵

Planera med marginal eller följa upp och kompensera tid som uteblir

Ju mindre marginalen är mellan den planerade och den garanterade undervisningstiden, desto viktigare blir det att skolan undviker, följer upp och kompenserar inställda lektioner. Likaså om oförutsedda avbrott av någon anledning blir många kan det sammantaget ha betydelse vilka tidsmarginaler som finns i schemat. För små marginaler ökar risken att eleverna inte får så mycket undervisningstid som de har rätt till. Detta har Skolinspektionen tagit fasta på i sin tillsyn. Vid ett antal tillfällen under de senaste åren har myndigheten riktat kritik till skolor som de anser inte erbjuder eleverna tillräckligt mycket undervisningstid.⁶⁶

65. 16 kap. § 18 skollagen (2010:800).

66. Skolinspektionen ska under 2015 särskilt granska den garanterade undervisningstiden i sin regelbundna tillsyn av gymnasieskolans yrkesprogram, vilket Skolverket ser som ett värdefullt komplement till den här rapporten.

Skolinspektionen har även uppmärksammat att undervisningstiden inte alltid utnyttjas fullt ut. Klassrumsobservationer i samband med kvalitetsgranskningar visar att elever kan få avsluta lektioner tidigare, till exempel som belöning om de upprätthåller studieron i klassrummet.⁶⁷ Eftersom våra enkätresultat tyder på att många skolor inte planerar in mer undervisningstid än den garanterade förstärker avkortade lektioner risken att eleverna inte får så mycket undervisning som de har rätt till.

Inplanerade schemafria skoldagar är ett sätt som förekommer för att skapa utrymme för undervisning som av någon anledning uteblivit. Att justera scheman under pågående läsår är ett annat sätt. Våra intervjuer ger exempel på att rektorer prioriterar att kompensera innehållet i utebliven undervisning framför omfattningen. Det gäller både på gruppnivå och på individnivå, till exempel för elever med giltig frånvaro.⁶⁸ Detta illustrerar vad som framkommit i övrigt i intervjuer, att huvudmän och rektorer ser elevernas måluppfyllelse som ett överordnat mål, och undervisningstiden som ett medel för att nå detta mål. Bilden som vi får är att undervisningens innehåll och kvalitet anses så avgörande för elevernas kunskapsutveckling, att rektorerna väger en detaljerad uppföljning av undervisningens omfattning i antalet timmar mot detta.

Elevernas utbildning måste motsvara krav på både omfattning och kvalitet

Skolverket vill poängtera att en gymnasieutbildning utgör en helhet. Bestämmelserna om garanterad undervisningstid utgår från att strukturerad undervisning under lärares ledning ska vara en viktig del av utbildningen. Rektor har som pedagogisk ledare ett ansvar för att lärarna anpassar undervisningens upplägg, innehåll och arbetsformer efter elevernas skiftande behov och förutsättningar. Nuvarande reglering av vad som ska anses vara undervisningstid lämnar ett stort tolkningsutrymme.⁶⁹ Det är upp till varje rektor att bedöma vad som är undervisning. Hur rektor ser på schemabrytande aktiviteter, elevs eget arbete eller när lärare tar ansvar för flera elevgrupper har därför betydelse för hur mycket undervisningstid eleverna får.

Skolinspektionen har vid en så kallad flygande inspektion granskat lärarstöd och arbetsformer vid 62 fristående gymnasieskolor.⁷⁰ Granskningen riktade in sig på lärarstödet under helklassundervisning, grupparbete och individuellt

67. Skolinspektionen (2014), *Undervisning på yrkesprogram*.

68. När det gäller frågan om ogiltig frånvaro hänvisar vi till Skolverket (2014), *Frånvaro och närvaro i gymnasieskolan – en nationell kartläggning*.

69. 1 kap. § 3 skollagen (2010:800).

70. Flygande inspektion innebär att Skolinspektionen granskar en viss fråga vid oanmälda besök samma dag på ett stort antal skolor.

arbete.⁷¹ Skolinspektionen konstaterade en låg grad av lärarstöd under det individuella arbetet. Bidragande orsaker till att det individuella arbetet inte alltid fungerade var enligt Skolinspektionen bristande studiero, avsaknad av lektionsstruktur, att eleverna inte förstod uppgiften eller syftet med den, att elever föreföll omotiverade och att läraren inte var tillgänglig för elevernas frågor.

Resultaten av den flygande inspektionen är värda att relatera till Skolverkets enkätuppgifter om att elever kan få ägna sig åt eget arbete när lärare är frånvarande från lektioner. Det är förståeligt att skolor inte alltid kan ersätta en frånvarande lärare med en kompetent vikarie och det kan vara en rimlig lösning att låta elever få arbeta på egen hand vid sådana tillfällen. Men det kan knappast definieras som undervisning. Det är också problematiskt om en vikarie utan rätt kompetens ska bedriva undervisning. Utvecklingen av IT och olika lärplattformar skapar nya möjligheter att bedriva undervisning. Samtidigt är det inte rimligt att lärare som är sjukfrånvarande ska behöva chatta med elever eller på annat sätt ta ansvar för undervisningen.

Styrdokumentet ställer höga krav på gymnasieutbildningens kvalitet, och Skolverket vill påpeka att undervisningens kvalitet och omfattning inte får ställas mot varandra. Det kan vara efter goda pedagogiska övervägande som en rektor till exempel beslutar om mindre undervisningsgrupper eller dubbla lärare istället för att utöka antalet undervisningstimmar på en kurs. Men eleverna har ändå rätt till den garanterade undervisningstiden. Huvudman och rektor har ett ansvar för att eleverna får en utbildning som uppfyller kraven, både vad gäller undervisningens kvalitet och omfattning. Skolverket vill i detta sammanhang poängtera att elever också ska få den ledning och stimulans som de behöver för att utifrån sina egna förutsättningar ska kunna utvecklas så långt som möjligt.⁷²

Rektors pedagogiska verktyg att fördela timmar per kurs

Den garanterade undervisningstiden gäller den sammanlagda undervisningstiden, som det finns friutrymme att fördela såväl på kurser som apl, och över tid. Det är huvudmannens ansvar att besluta om antalet undervisningstimmar per kurs, men i praktiken är frågan ofta delegerad till rektor. Både huvudmän och rektorer beskriver i våra intervjuer friheten att fördela undervisningstimmar som ett viktigt pedagogiskt verktyg. Några av de viktigaste faktorerna när undervisningstiden ska läggas ut på kursnivå är enligt rektorerna

- erfarenhet av hur fördelningen av undervisningstiden har fungerat tidigare
- elevernas behov
- önskemål från lärare eller lärargrupp utifrån vad kurserna kräver.

71. Skolinspektionen (2013), *Lärarstöd och arbetsformer i gymnasieskolan. Sammanställning efter flygande inspektion.*

72. 3 kap. § 3 skollagen (2010:800).

I intervjuerna finns exempel på rektorer som påtalar att beslutad budget är en realitet att förhålla sig till. Andra faktorer som spelar in för hur många timmar som schemaläggs är tillgången på lärare och ändamålsenliga lokaler. På somliga skolor blir det därmed bara vissa utvalda kurser, om några, som kan få mer undervisningstid än vad en schablonmässig fördelning av tiden ger. Ett ämne som dock genomgående skiljer sig från övriga i det material vi samlat in via enkäter och intervjuer är matematik. På kurserna i matematik finns i regel fler inplane-rade timmar än på övriga kurser. På nästan en fjärdedel av 100-poängskurserna i matematik lägger rektorerna ut 100 undervisningstimmar på naturveten-skapsprogrammet och samhällsvetenskapsprogrammet. Det kan jämföras med att samma undervisningsmängd läggs ut på en tiondel av de övriga kurserna på dessa program.

Friutrymmet att schemalägga kurser och apl kan få konsekvenser för skolbytare

Friutrymmet handlar inte bara om att fördela undervisningstimmarna per kurs utan också om att lägga ut kurser och apl över terminer och år. Den fördelningen kan göras mot bakgrund av pedagogiska överväganden, men också utifrån tillgång till resurser som lärare och apl-platser. Pedagogiska övervägan-den kan handla om att elever anses behöva ha viss kunskap i något ämne innan de börjar en kurs i något annat ämne eller på apl. Det kan också handla om att elever på olika program anses behöva kurser som är utsträckta över olika många terminer. I den här undersökningen har frågan kommit upp i intervjuer när det gäller elever som byter skola eftersom de kan ha läst kurser i en annan ordning. Det kan leda till schemakrockar om dessa elever, parallellt med den utbildning som pågår, ska läsa in kurser som klasskamraterna är färdiga med. En annan möjlig konsekvens för skolbytare är att omfattningen av apl kan äventyras beroende på när skolorna har lagt ut apl-perioderna. Skolverket vill påpeka att elever på yrkesprogram har rätt att läsa in allmän högskolebehörig-het. Det är alltså skolans skyldighet att se till att den möjligheten inte försvin-ner på grund av schemakrockar.

Huvudmännens styrning av introduktions-programmens omfattning är begränsad

Tre av fyra rektorer anger i enkäten att eleverna på introduktionsprogram stu-derade på heltid under en för denna undersökning vald tvåveckorsperiod höst-terminen 2014. Övriga rektorer svarar att eleverna inte studerade på heltid, vanligen för att omfattningen var minskad på elevers begäran. Men synen på vad som är heltidsstudier skiljer sig åt. Enligt huvudmännen i enkäten klassifi-

ceras heltidsstudier i genomsnitt som 23 timmar per vecka. Tre av fyra huvudmän anger mellan 20 och 25 timmar, men stora variationer finns.

Eftersom introduktionsprogrammen saknar nationellt fastställda programstrukturer är huvudmännens planer för utbildningen och elevernas individuella studieplaner särskilt viktiga. Sex av tio kommunala huvudmän och åtta av tio enskilda uppger att deras plan för utbildningen anger omfattningen i tid för introduktionsprogrammen. Vanligast är att omfattningen är angiven som ”heltidsstudier” utan någon närmare precisering. En mindre andel av huvudmännen svarar ett visst antal timmar per vecka. Det innebär att huvudmännens styrning av introduktionsprogrammets tidsmässiga omfattning är begränsad.

Plan för utbildningen kan ge ramar för omfattningen

Huvudmannen har möjlighet att ge ramar för introduktionsprogrammets omfattning och utformning i sin plan för utbildningen. En sådan plan ska innehålla uppgifter om utbildningens syfte, längd och huvudsakliga innehåll. Inför upprättandet av en plan för utbildningen behöver huvudmannen ta ställning till vad man lokalt har för syfte med sina introduktionsprogram. Är det att underlätta för elever att etablera sig på arbetsmarknaden, eller att så snart som möjligt eller på sikt kunna studera på ett nationellt program? Eftersom programmets syften skiljer sig åt kan planen för utbildning ge olika tidsramar för olika program, alla med utrymme för den individanpassning som är central för introduktionsprogrammen. Skolverkets lägesbedömning 2015 tar upp att en långsiktig styrning och ett förtydligt ansvarstagande är ett utvecklingsområde för att möta de utmaningar som den svenska skolan står inför.⁷³ Skolverket avser att ta fram ett stödmaterial för hur huvudmän kan arbeta med sin plan för utbildningen på introduktionsprogram.

Målet för utbildningen bör framgå av elevens individuella studieplan

Det är rektor som beslutar om den individuella studieplan som ska upprättas för varje elev inom de ramar som huvudmannens plan för utbildningen ger. Den individuella studieplanen ska utformas efter elevens behov och intressen. Den ska följas upp, utvärderas och vid behov revideras i samråd med eleven. Det är viktigt att utbildningens mål framgår av planen.

Enligt skollagen ska utbildningen på introduktionsprogram bedrivas som heltidsstudier, och i förarbetena till skollagen står att omfattningen ska vara likvärdig med utbildningar på nationella program.⁷⁴ Minskad omfattning är

73. Skolverket (2015), *Skolverkets lägesbedömning 2015*.

74. Prop. 2009/10:165, *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet*, s. 455.

tillåten dels om eleven önskar det, dels om det överensstämmer med syftet i elevens individuella studieplan. Bestämmelserna poängterar alltså att eleven ska vara delaktig i att utforma sin utbildning, men också att utbildningen ska ha en omfattning som överensstämmer med vad den ska leda till.

Våra intervjuer visar att det finns huvudmän och rektorer som menar att elever som går integrerat i klasser med nationella program kan få läsa mer än heltid då de ska läsa in de grundskoleämnena som de saknar för behörighet samtidigt med gymnasiestudierna. Det är angeläget att det av elevens individuella studieplan framgår hur det är tänkt att eleven både ska nå behörighet och klara gymnasiestudierna. Det betyder också mycket att elever får tillgång till vägledning så att chansen ökar att de hamnar på rätt utbildning.

I Skolverkets tidigare kartläggning av introduktionsprogrammen anger de flesta rektorerna att det är en utmaning att eleverna inte vet vad de vill med sin utbildning.⁷⁵ Ett första mål i en individuell utvecklingsplan kan i sådana fall vara att eleven med skolans stöd ska kunna formulera sina planer och önskemål för framtiden. Det underlättar för skolan att utforma och anpassa utbildningen efter individens behov om skolan och eleven är överens om vad utbildningen ska leda till.

Organisationen påverkar innehållet

Intervjuer som Skolverket har genomfört med huvudmän och rektorer ansvariga för introduktionsprogram ger exempel på att skolors organisation av programmen kan påverka utbildningens innehåll. Verksamheter där elever på introduktionsprogram enbart går integrerade i klasser med nationella program får annat innehåll än när det finns särskilda grupper, antingen per introduktionsprogram eller samlat för flera av programmen. Vad som ingår i elevernas utbildning beror även enligt intervjuerna dels på om deras skola samverkar med andra verksamheter, dels på hur utvecklad verksamheten för introduktionsprogram är. Skolverket vill poängtera betydelsen av att utbildningens innehåll överensstämmer med såväl styrdokumentet som elevens individuella studieplan. Det är också viktigt att rektorer har förutsättningar att utveckla verksamheten.

Viktigt både med höga förväntningar och en fungerande studiesituation

Skolinspektionen granskade våren 2013 programmen yrkesintroduktion och individuellt alternativ på tio kommunala gymnasieskolor, med fokus på fyra elever på varje skola. Granskningen ger exempel på att skolornas organisa-

75. Skolverket (2014), *Introduktionsprogram*.

toriska eller lokalmässiga förhållanden kan styra både utbildningens omfattning och innehåll mer än elevernas förutsättningar, behov, intressen och mål. Eleverna kunde få vad som enligt Skolinspektionen motsvarade heltids- eller halvtidsstudier beroende på skolans förutsättningar och inte utifrån sina egna. Exempel fanns på att elever fick lämna lektioner när de vara klara med en viss arbetsinsats, vilket innebar att den genomförda undervisningen blev än mindre än den planerade. Skolinspektionen drar slutsatsen att en undervisning på halvtid eller mindre riskerar att i onödan fördröja elevernas övergång till vidare studier eller arbete. Det signalerar också enligt Skolinspektionen en låg tilltro till och låga förväntningar på elevernas förmåga.

Skolverket instämmer med Skolinspektionen om att förväntningarna på eleverna ska vara höga. I årets lägesbedömning poängterar Skolverket att undervisningen måste vara utformad så att alla elever, oavsett elevgruppens sammansättning, upplever att lärarna tror på deras förmåga.⁷⁶ Men det är också viktigt att elever på introduktionsprogram får en utbildningssituation som de orkar med. Skolverkets studie av frånvaro och närvaro i gymnasieskolan visar att den ogiltiga frånvaron är särskilt hög för elever på introduktionsprogram. Allra högst är den bland elever på yrkesintroduktion, där var femte elev har fått indraget studiebidrag.⁷⁷ Ogiltig frånvaro kan ha många orsaker. Men att erbjuda en utbildning som till omfattning och innehåll stimulerar och utmanar utan att bli övermäktig är betydelsefulla förutsättningar.

76. Skolverket (2015), *Skolverkets lägesbedömning 2015*.

77. Skolverket (2014), *Frånvaro och närvaro i gymnasieskolan – en nationell kartläggning*.

Referenser

- Prop. 1997/98:169, *Gymnasieskola i utveckling – kvalitet och likvärdighet.*
- Prop. 2000/01:1, *Budgetpropositionen för 2001.*
- Prop. 2009/10:165, *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet.*
- Prop. 2013/14:1, *Budgetpropositionen för 2014.*
- Regeringsbeslut U2014/2465/GV, *Uppdrag om garanterad undervisningstid i gymnasieskolan.*
- Skolinspektionen (2013), *Utbildningen på introduktionsprogrammen i gymnasieskolan. En kvalitetsgranskning av programmen yrkesintroduktion och individuellt alternativ.*
- Skolinspektionen (2013), *Lärarstöd och arbetsformer i gymnasieskolan. Sammanställning efter flygande inspektion.*
- Skolinspektionen (2013), *Fördjupad tillsyn på yrkesprogram.*
- Skolinspektionen (2014), *Undervisning på yrkesprogram.*
- Skollagen 1985:1100.
- Skollagen 2010:800.
- Skolverket (2002), *Garanterad undervisningstid i gymnasieskolan.*
- Skolverket (2007), *Heltid och resursförstärkning. Utvecklingen av individuella program.*
- Skolverket (2012), *Delrapportering av uppdrag om gymnasieskolreformens lokala förankring – introduktionsprogrammen.*
- Skolverket (2014), *Frånvaro och närvaro i gymnasieskolan – en nationell kartläggning.*
- Skolverket (2014), *Introduktionsprogram.*
- Skolverket (2015), *Redovisning av uppdrag om utvecklingen av introduktionsprogrammet yrkesintroduktion.*
- Skolverket (2015), *Uppföljning av gymnasieskolan per program.*
- Skolverket (2015), *Skolverkets lägesbedömning 2015.*
- SOU 2008:27, *Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola.*
- Sveriges Kommuner och Landsting (2013), *Introduktionsprogrammen i gymnasieskolan. Beskrivning hösten 2013.*

Bilaga

En stor del av den statistik som redovisas i rapporten bygger på ett antal enkätundersökningarna som har genomförts av Statistiska centralbyrån (SCB) på uppdrag av Skolverket. Skolverket har för denna rapport genomfört egna bearbetningar av rådata som har levererats av SCB. I varierande utsträckning finns ett bortfall av svar i enkäterna (se nedan). Skolverkets generella bedömning är att svarsbenägenheten inte är kopplad till några specifika egenskaper hos huvudmän, rektorer respektive lärare som gör att de inkomna svaren ger en missvisande bild. Överlag är alltså de enkätresultat som på nationell nivå redovisas i rapporten tillförlitliga.

Enkät till huvudmän

Representanter för samtliga kommunala och enskilda huvudmän (verksamhetschefer eller motsvarande) har erbjudits att delta i en enkätundersökning. Huvudmän som hade skolenheter med nationella program och/eller introduktionsprogram ingick i undersökningen, enligt skolenhetsregistret från december 2014. Totalt ingick 461 huvudmän. Undersökningen genomfördes som en totalundersökning under perioden januari–mars 2015. Den totala svarsandelen för undersökningen var 64 procent (293 huvudmän). Till detta kommer ett bortfall av svar som varierar mellan de enskilda frågorna i enkäten. Svarsandelen skiljer sig åt mellan kommunala och enskilda huvudmän (73 procent jämfört med 52 procent). Därutöver är svarsfrekvensen högre ju större huvudmannen är räknat i antal gymnasieskolor. Svarsandelen för huvudmän med 1, 2–3, 4–5 respektive minst 6 skolor är 59, 65, 69 respektive 79 procent. Både typ av huvudman och huvudmannens storlek har använts som hjälpinformation för att kompensera för bortfallet av svar, och för att räkna upp de inkomna svaren till nationell nivå. Uppgifter från enkäten till rektorerna redovisas i rapporten på nationell nivå. Då bortfallet av svar är större för enskilda huvudmän jämfört med kommunala, finns det en större osäkerhet vad gäller hur representativa uppgifterna är på nationell nivå för de enskilda huvudmännen jämfört med de kommunala.

Enkät till rektorer

Rektorer för samtliga kommunala och fristående gymnasieskolor (skolenheter) har erbjudits att delta i en enkätundersökning. De skolenheter som ingick i undersökningen hade elever på nationella program och/eller introduktionsprogram, enligt preliminärt elevregister från oktober 2014. Totalt ingick 1 309 skolenheter. Undersökningen genomfördes som en totalundersökning under perioden januari–mars 2015. Den totala svarsandelen för undersökningen var 70 procent (922 skolenheter). Till detta kommer ett bortfall av svar som varierar mellan de enskilda frågorna i enkäten. Svarefrekvenserna är ungefär lika höga mellan kommunala och fristående skolor (72 procent jämfört med 67 procent). Därutöver är svarsandelen högre ju mindre kommunen är som skolan är belägen i. Svarsandelarna för kommuner med mer än 200 000 invånare inklusive förortskommuner är 65 procent, för kommuner med mer än 50 000 invånare inklusive förortskommuner 70 procent samt för övriga kommuner 75 procent. Både typ av huvudman och kommungrupp har använts som hjälpinformation för att kompensera för bortfallet av svar, och för att räkna upp de inkomna svaren till nationell nivå. Uppgifter från enkäten till rektorerna redovisas i rapporten på nationell nivå.

Ett urval av program

Vissa frågor i rektorsenkäten handlar om specifika gymnasieprogram. För att inte alla rektorer skulle behöva svara för alla sina program, har ett urval av program valts ut för dessa frågor.⁷⁸ Urvalet består av sex program, fyra yrkesprogram och två högskoleförberedande program. Fler yrkesprogram än högskoleförberedande program ingår i urvalet eftersom det totalt sett finns fler yrkesprogram (12) än högskoleförberedande program (6). Bland yrkesprogrammen har två stora respektive små program (räknat i antal elever på nationell nivå) valts ut; barn- och fritidsprogrammet och bygg- och anläggningsprogrammet respektive hotell- och turismprogrammet och VVS- och fastighetsprogrammet. Bland högskoleförberedande program har två större program valts ut, vars innehåll skiljer sig mycket från varandra. Uppgifter som lämnats av rektorer på programnivå presenteras i rapporten på programnivå, inte på skolnivå. Det totala antalet program i populationen blir då summan av antalet skolor multiplicerat med antalet urvalsprogram som finns på

78. Undantagen är en fråga om den totala undervisningstiden i antal timmar som har planerats för elever som gick i årskurs 1 höstterminen 2014, och en fråga om den faktiska omfattningen av arbetsplatsförlagt lärande i antal veckor för elever som gick i årskurs 3 vårterminen 2014. I dessa fall har uppgifter från samtliga nationella program respektive samtliga yrkesprogram samlats in. Svar har kommit in för 2 057 av 4 320 program (48 procent) avseende den totala undervisningstiden, och 1 041 av 2 086 program (50 procent) avseende det arbetsplatsförlagda lärandet.

respektive skola, vilket motsvarar 1 647 program på skolor med ett nationellt program. Svar har kommit in för 1 045 program (63 procent). Svarsandelen varierar därutöver mellan enskilda frågor och enskilda program. För uppgifter på programnivå har det inte varit möjligt att kompensera bortfallet av svar med ett uppräkningsförfarande till nationell nivå. I anslutning till uppgifter på programnivå redovisas därför alltid svarsandelen.

Enkät till lärare

En urvalsram på 20 251 lärare skapades med hjälp av data från registret över pedagogisk personal (lärarregistret) från oktober 2013 och avsåg gymnasie-lärare i kommunala och fristående skolor med 100 procent tjänstgöringsomfattning, födda 1950 eller senare. Därefter delades urvalsramen in efter typ av lärare (yrkeslärare eller övriga lärare). Sedan drogs ett urval som bestod av 1 500 lärare. Lärarna erbjöds att delta i en enkätundersökning som genomfördes under perioden februari–mars 2015. Den totala svarsandelen för undersökningen var 63 procent (924 lärare) med hänsyn tagen till att 31 lärare meddelade att de inte arbetade som lärare längre. Till detta kommer ett bortfall av svar som varierar mellan de enskilda frågorna i enkäten. Svarsandelen är högre för kvinnor än män, för äldre lärare än yngre, för kommunala skolor än fristående och för yrkeslärare än övriga lärare. Kön, ålder, typ av huvudman och lärarkategori har använts som hjälpinformation för att kompensera för bortfallet av svar, och för att räkna upp de inkomna svaren till nationell nivå. Uppgifter från enkäten till rektorerna redovisas i rapporten på nationell nivå.

I denna rapport undersöker Skolverket hur gymnasieskolor och skolhuvudmän ser till att eleverna får den garanterade undervisningstiden på nationella program och heltidsstudier på introduktionsprogrammen. Syftet är att ge en nationell bild av undervisningens omfattning i gymnasieskolan.

Förhoppningen är att rapporten bidrar till ökad kunskap om vad skolor och huvudmän gör för att erbjuda den undervisningstid som eleverna har rätt till i den svenska målstyrda skolan. Rapporten vänder sig till rektorer och huvudmän, och till personer som är intresserade av gymnasieskolans verksamheter.

Skolverket

www.skolverket.se